

**ЗМІСТ**

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ	6
1.1. Роль ринку банківських послуг в економіці	6
1.2. Сутність та особливості конкуренції на ринку банківських послуг	15
1.3. Фактори та умови розвитку конкуренції на ринку банківських послуг	23
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	32
РОЗДІЛ 2. КОНКУРЕНЦІЯ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ	34
2.1. Етапи становлення та розвитку конкуренції на ринку банківських послуг України	34
2.2. Вплив глобалізації на конкуренцію на ринку банківських послуг	44
2.3. Особливості порушень конкурентного законодавства на ринку банківських послуг України	54
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	65
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ	67
3.1. Світовий досвід підтримки конкуренції на ринку банківських послуг та напрями його використання в Україні	67
3.2. Перспективи вдосконалення конкурентної політики на ринку банківських послуг України	75
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	83
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	97

## ВСТУП

**Актуальність теми.** В сучасних умовах ведення банківського бізнесу майже всі вітчизняні банки переймаються проблемою переходу до умов динамічної та зростаючої конкуренції. Конкуренція на ринку банківських послуг України є об'єктивним явищем еволюції світової фінансово-кредитної системи, яке обумовлене зростаючими потребами суспільства в капіталізації вільних грошових коштів. Історичний розвиток банківської діяльності засвідчує, що вона завжди базувалася на конкуренції, оскільки там де є конкуренція, виникає необхідність у виробленні особливих прийомів і засобів збереження свого місця на ринку або завоювання нових сегментів ринку. Особливої актуальності ця проблема набуває в банківській сфері, де в останні роки активізувалися інтеграційні процеси й підвищилися вимоги до банків щодо забезпечення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародних фінансових ринках. Це зумовлює необхідність удосконалення стратегічної управлінської поведінки таким чином, щоб адаптуватися до умов ринкового середовища та досягнути задовільних результатів, потрібних для виживання і розвитку в умовах як національного, так і міжнародного ринків.

**Ступінь дослідження теми.** Над визначенням теоретичних основ та пошуком перспективних шляхів розвитку конкуренції на ринку банківських послуг займається такі вітчизняні вчені як Вовк В. Я. [17], Дзоблюк О. В. [19], Дубовик О. В. [20], Козьменко С. М. [29], Крухмаль О. В. [33], Лагутін В. Д. [35], Нікітін А. В. [44], Сало І. В. [52], Самойлов Г. О. [53], Уманців Ю. М. [64], Федулова Л. А. [69] та ін. Однак напрацювання вчених в основному присвячені теоретичним аспектам та аналізу поточного стану конкуренції на ринку банківських послуг, а напрямки стимулювання конкуренції та перспективні шляхи розвитку конкурентної політики в банках висвітлені недостатньо.

**Мета даної роботи** полягає в дослідженні теоретичних засад конкуренції на ринку банківських послуг, виявленні тенденції її розвитку на вітчизняному ринку та обґрунтуванні напрямків стимулювання її розвитку в майбутньому.

На основі зазначеної мети дослідження висовуються наступні **завдання** роботи:

- розкрити роль ринку банківських послуг в економіці;
- обґрунтувати сутність та особливості конкуренції на ринку банківських послуг;
- виявити фактори та умови розвитку конкуренції на ринку банківських послуг;
- визначити етапи становлення та розвитку конкуренції на ринку банківських послуг України;
- проаналізувати вплив глобалізації на конкуренцію на ринку банківських послуг України;
- розкрити особливості порушень конкурентного законодавства на ринку банківських послуг України;
- проаналізувати світовий досвід підтримки конкуренції на ринку банківських послуг та напрями його використання в Україні;
- визначити перспективи вдосконалення конкурентної політики на ринку банківських послуг України.

**Об'єктом дослідження** є ринок банківських послуг України.

**Предметом дослідження** є теоретичні та практичні аспекти розвитку конкуренції на ринку банківських послуг України.

**Методи дослідження.** Для вирішення визначених завдань застосовувалися такі наукові методи, такі як системний аналіз конкуренції, яка склалася на ринку банківських послуг, індукція та дедукція, для виявлення закономірностей розвитку конкуренції з метою наведення дієвих та економічних пропозицій її розвитку в майбутньому, метод порівняння та



аналізу – для дослідження глобалізаційних змін, які впливають на конкуренцію на вітчизняному фінансовому ринку.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в удосконаленні механізму стимулювання розвитку конкуренції на ринку банківських послуг в Україні.

**Практична цінність результатів дослідження.** У випускній кваліфікаційній роботі розглянуті світовий досвід підтримки конкуренції на ринку банківських послуг та напрями його використання в Україні, а також перспективи вдосконалення конкурентної політики на ринку банківських послуг України.

Інформаційною базою роботи є наукові праці українських та зарубіжних вчених, статистичні матеріали Національного банку України, Державної служби статистики України, Антимонопольного комітету України, статистичні огляди українських та міжнародних організацій, звітність комерційних банків.

**Публікації.** Зміст та особливості прояву конкуренції на ринку банківських послуг було опубліковано в статті «Конкуренція на ринку банківських послуг України» // Управління і адміністрування: зб. наук. ст. студ. Ден. форми / відп. ред. С.І. Бай – К.: Київ нац. торг. – екон. ун-т, 2018. - 500 с. – 482 – 488.

**Обсяг і структура випускної кваліфікаційної роботи.** Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 98 сторінок, ілюстровані 7 таблицями, 14 рисунками та 2 додатками. Список використаних джерел складається із 78 найменувань.

## РОЗДІЛ 1

# ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

### 1.1. Роль ринку банківських послуг в економіці

Становлення конкурентоздатної економіки в сучасних умовах неможливо без забезпечення високого рівня стійкості банківської системи, що сприяє прискоренню руху капіталу, стимулюванню інвестиційної діяльності, задоволенню фінансових потреб населення. При цьому в умовах збільшення нестабільності економічних процесів привертає увагу категорія якості банківських послуг в контексті збереження контрольних параметрів, що визначають стійкість як банківської системи, так і національної економіки в цілому.

Ринкова економіка ґрунтується на функціонуванні різних типів ринків, які можна згрупувати у два основні класи: ринки виробленої продукції (товарів та послуг) та ринки трудових, фінансових ресурсів. На ринку фінансових ресурсів зустрічаються, такі суб'єкти, у яких в процесі господарювання виникає потреба у коштах для розширення їх діяльності, а також такі, у яких накопичуються заощадження, що можуть бути використані для інвестицій. Саме на ринку фінансових ресурсів відбувається перелив коштів, при якому вони переміщуються від тих, хто має їх надлишок, до тих, хто потребує інвестицій. При цьому, як правило, кошти спрямовують від тих, хто може ефективно їх використовувати, до тих, хто використовує їх продуктивно. Це сприяє не тільки підвищенню ефективності економіки в цілому, а й поліпшенню економічного добробуту кожного члена суспільства. Вагоме місце у структурі ринку фінансових послуг займає ринок банківських послуг, де на ньому функціонують банківські та парабанківські установи. Однак, саме банківські установи, на даному ринку користуються значним попитом [67, С. 56-60].

Відповідно до досліджень експертів Світової організації торгівлі ринок фінансових послуг структурують за такими основними категоріями: банківські послуги, страхові послуги, послуги з випуску всіх видів цінних паперів, послуги з управління майном та пошук і передача фінансової інформації. Важливою складовою цієї системи є ринок банківських послуг, який відіграє визначальну роль у створенні та розподілі внутрішнього валового продукту і національного доходу, регулюванні грошового обігу, кредитуванні, фінансуванні та інших економічних і соціальних досягненнях будь-якої країни [52, С. 279-285].

Зростання інтересу науковців і практиків до проблем осмислення ролі та значення ринку банківських послуг зокрема припадає на кінець 60-х років ХХ ст., що пов'язано з такими основними тенденціями у розвитку світового господарства (рис. 1.1).

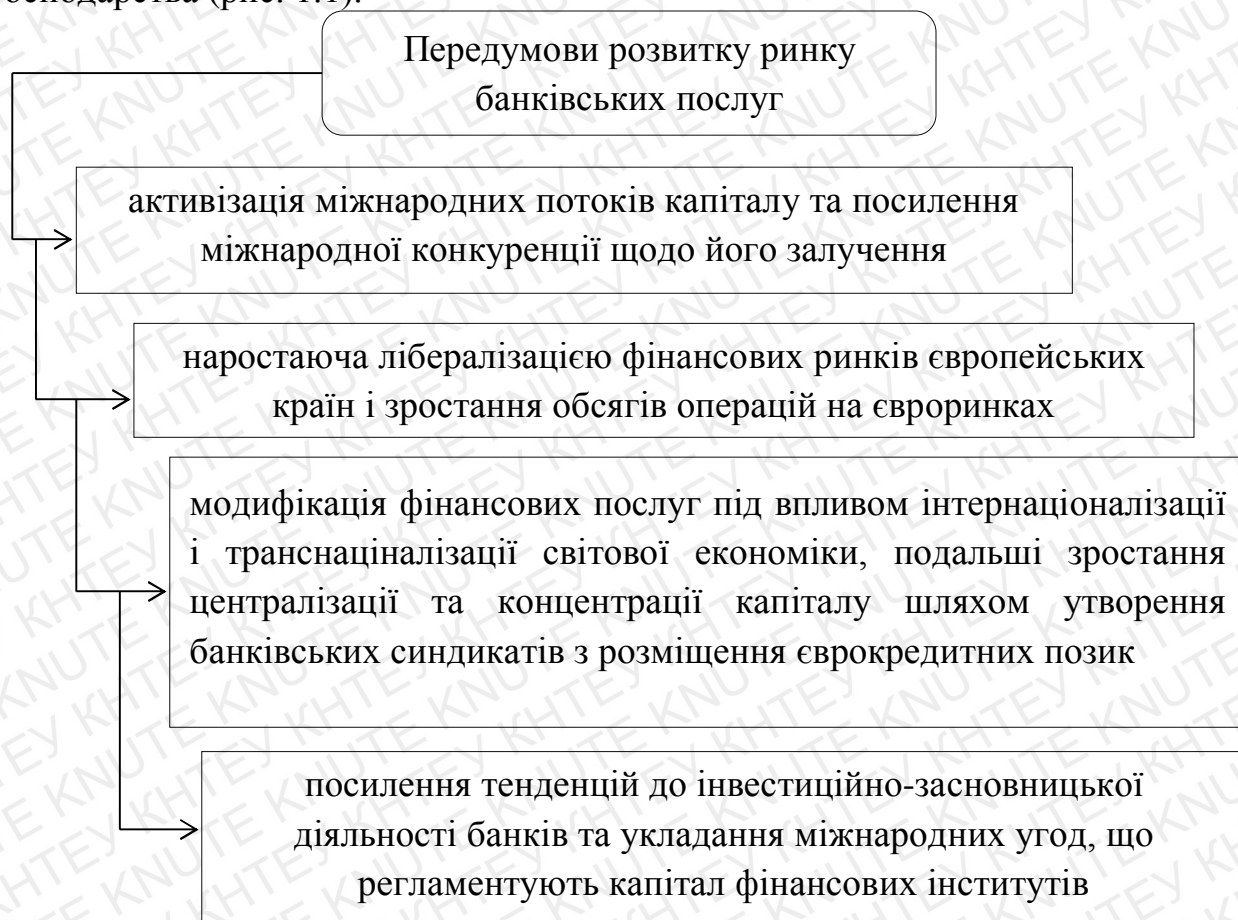


Рис. 1.1. Передумови розвитку ринку банківських послуг\*

\*Джерело: побудовано автором на основі [51].



Також до передумов розвитку ринку банківських послуг можна віднести модифікацією ринку фінансових послуг під впливом фінансової консолідації та розвитку інноваційних фінансових послуг (утворення міжнародних банківських союзів, активізація процесу міжнародних, регіональних і національних банківських злиттів і поглинань, утворення фінансових конгломератів та стратегічних фінансових альянсів банків і страхових компаній, створення транскордонних фондових бірж; формуванням єдиного глобального ринку фінансових послуг, посиленням конкуренції з боку нефінансових структур [51, С. 27-32].

Варто зауважити, що в сучасних умовах господарювання розвиток ринку банківських послуг знаходиться у сфері особливих інтересів держав світу в зв'язку з загостренням проблем забезпечення економічної безпеки національних економік за умов глобальних кризових потрясінь. Аналіз засвідчує, що однією із визначальних тенденцій розвитку сучасних фінансових ринків, поряд із загальною лібералізацією економічних процесів, є тенденція до посилення їхнього державного регулювання. При цьому держава має балансувати між необхідністю забезпечення безпеки і стабільності господарського розвитку з одного боку, та економічного зростання і ринкової ефективності – з іншого.

Практика сучасного розвитку банківської діяльності засвідчує, що регулювання ринку банківських послуг зокрема та фінансового ринку в цілому у різних країнах світу формується на основі таких двох підходів:

1. Регулювання, що здійснюється переважно державними органами, і лише невелика частина повноважень з нагляду, контролю, встановлення правил проведення операцій передається об'єднанням професійних учасників ринку – саморегулювним організаціям.
2. Передача максимально можливого обсягу повноважень саморегулювним організаціям за виконання державою основних контрольних функцій й можливості у будь-який момент втрутитися у процес саморегулювання. У переважній більшості країн, в тому числі і в Україні,

ступінь централізації та жорсткість державного регулювання ринку коливаються між цими двома крайніми підходами

Ринок банківських послуг є однією із важливих і невід'ємних складових сучасної ринкової економіки. Тому сьогодні зростає інтерес до різних аспектів діяльності банків та методів управління ними. Банки поступово перетворилися у основних посередників у перерозподілі капіталів, у забезпеченні безперервності процесу економічного відтворення. Умови зростаючої конкуренції і комерціалізації діяльності диктують необхідність реорганізації структур, розробки гнучких ринкових стратегій, проведення сегментації ринку банківських послуг, розвитку нових його сегментів, послуг та методів обслуговування [56, С. 97].

Для того, щоб виокремити особливості ринку банківських послуг та його місце в економіці спочатку розглянемо погляди вчених на визначення його суті (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

#### Визначення сутності поняття «ринку банківських послуг»\*

Автори	Сутність поняття
1. Дзюблюк О. В.	Характеризує поняття «ринок банківських продуктів і послуг», як особливе соціально-економічне середовище, систему економічних відносин з продукування та обміну специфічного товару – банківської послуги.
2. Котлер Ф. та Армстронг Г.	Вони взагалі не говорять про ринок банківських продуктів і послуг як про економічну категорію, а порівнюють її з ринком банківських послуг, яка містить в собі дві складові: ринок грошей та ринок капіталу. Котлер Ф. зазначає, що ринок – це сфера потенційного обміну.
3. Лютий І. О.	Розглядає ринок банківських продуктів і послуг як сукупність існуючих і потенційних клієнтів банку, при чому розмір ринку складає загалом його масштаб.
4. Ткачук В. О.	Стверджує, що ринок банківських послуг – це специфічна сфера ринкових відносин, яка забезпечує попит і пропозицію на послуги банків, направлені на стимулювання банківських операцій з метою задоволення потреб клієнтів.
5. Андреев А. С.	Вбачає під банківським ринком сукупність пропонуваніх банком послуг та групу покупців і продавців, що функціонують на ринку банківських послуг.

\*Джерело: побудовано автором на основі [20, 32,38, 60].

Отже, можемо узагальнити та визначити наступне трактування поняття «ринок банківських послуг», а саме під ним можна розглядати особливий



сектор, що забезпечує ефективне функціонування економіки будь-якої країни, реалізацію обмінно-розподільчих відносин у сфері купівлі-продажу грошових ресурсів, необхідних для виконання виробничої, фінансової діяльності та створення ціни, попиту і пропозиції на послуги та продукцію банку, а з іншого боку – як сукупність банків, що конкурують між собою та пропонують різноманітну кількість послуг своїм клієнтам, задовольняючи їх потреби.

Змістовні властивості ринку банківських послуг не дають можливості повною мірою окреслити специфіку регулювання банківської діяльності. Однією з основних проблем банківської діяльності є невисокий рівень довіри населення до цієї системи зокрема, а також незадовільний попит на банківські послуги. Порівнюючи різні системи банківських послуг зарубіжних країн, необхідно впроваджувати інноваційні технології і в банківську систему України. Зважаючи на це та враховуючи особливості сучасного стану економіки України, стратегічними орієнтирами розвитку вітчизняного ринку банківських послуг можна розглядати у таких напрямках (рис. 1.2).

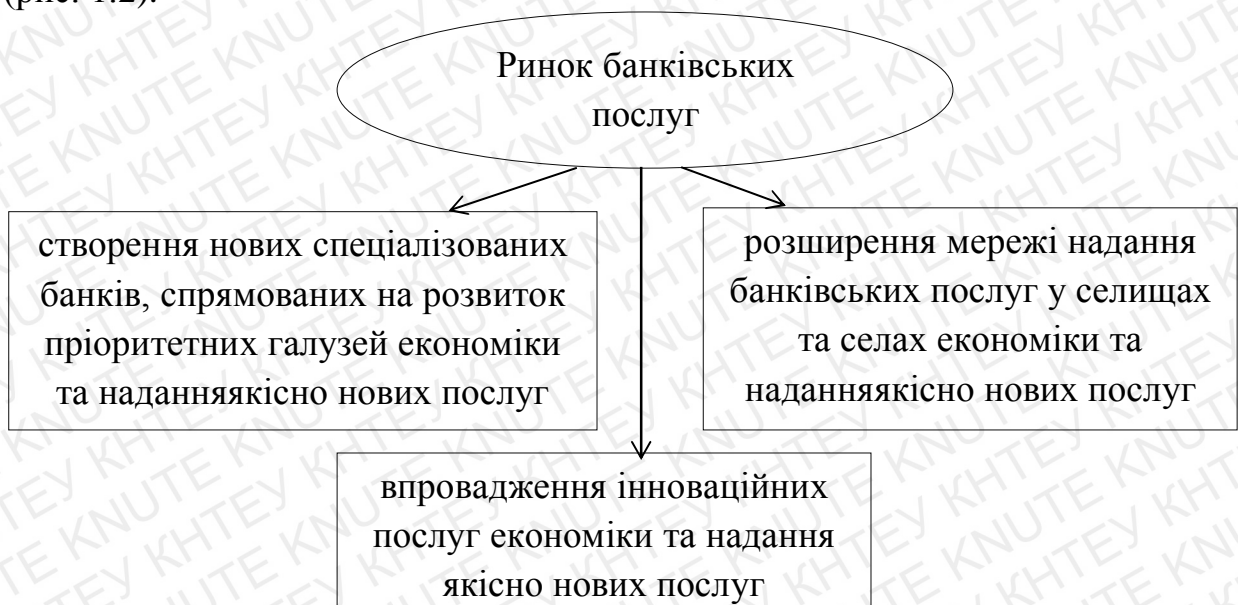


Рис. 1.2. Пріоритетні напрямки розвитку ринку банківських послуг\*

\*Джерело: побудовано автором на основі [22].

Зазначимо, що за першим стратегічним напрямком розвитку вітчизняного ринку банківських послуг, в силу певних обставин, які пов'язані

із рівнем довіри, платоспроможністю юридичних осіб, переслідуванням цілей надприбутковості банківського бізнесу, вітчизняні банки в більшій мірі орієнтовані на надання послуг фізичним особам та підприємствам, що мають достатній запас оборотних коштів, натомість, фінансуванню реального сектору економіки приділяється значно менше уваги.

Процес формування ринкових відносин в економіці України поступово виявляє значне зростання попиту на послуги установ кредитної системи як з боку суб'єктів підприємницької діяльності, так і з боку фізичних осіб. Сучасні особливості організації бізнесу визначають потреби підприємців не лише у традиційному кредитно-розрахунковому банківському обслуговуванні, а й у значно ширшому спектрі різноманітних послуг комерційних банків, спроможних забезпечити оптимальні умови для ефективного прибуткового господарювання своїх клієнтів. Щодо самих банківських установ, то потреба у розширенні діапазону їхніх операцій об'єктивно впливає з умов конкурентного середовища, яке складається на вітчизняному ринку. Крім того, в умовах кризових явищ в економіці країни, нестабільності виробництва, інфляції, традиційні кредитні операції банків неспроможні забезпечити їм належний рівень прибутковості, що поглиблює, тенденції, до універсалізації банківської справи та створення повноцінного ринку банківських послуг, як специфічної сфери ринкових відносин, що забезпечує попит і пропозицію на послуги банків з метою задоволення потреб клієнтів [16, С. 22-24].

Тому ринок банківських послуг являє собою специфічну сферу економічних відносин, функцією яких є балансування попиту і пропозиції на банківські продукти. Функціонування ринку банківських послуг має свої особливості, серед яких можуть бути виділені наступні (рис. 1.3).

Ринок банківських послуг являє собою сукупність пропонованих для продажу банківських послуг, що відповідають окремим групам банківських продуктів, а саме:

1. Ринок кредитних послуг.

2. Ринок інвестиційних послуг.
3. Ринок розрахунково-касових послуг.
4. Ринок депозитних послуг та інших.

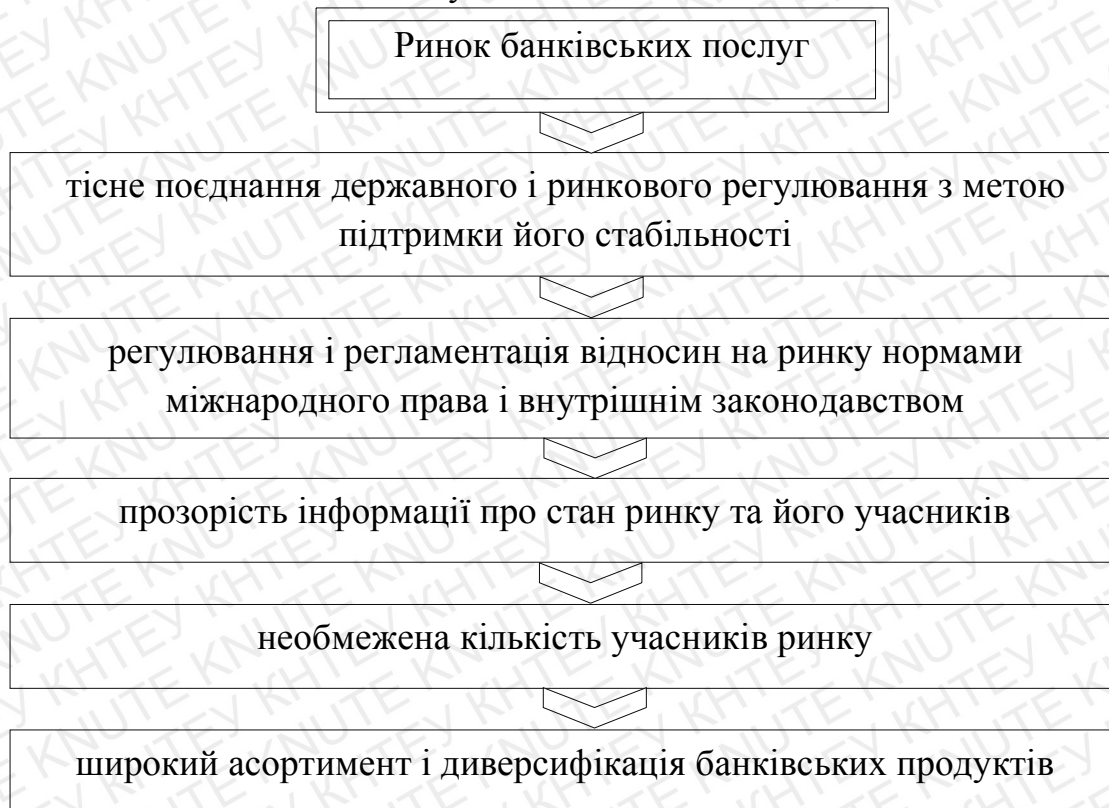


Рис. 1.3. Особливості ринку банківських послуг в сучасних умовах\*

\*Джерело: побудовано автором на основі [26].

Основним показником оцінки банківського ринку будь-якої країни є не лише загальний обсяг активів банків у країні, а також його відношення до ВВП, за допомогою якого можна визначити ступінь фінансової безпеки банківської системи та її значущість для економіки кожної країни. Водночас, поширеною у банківській практиці є оцінка стану ринку банківських послуг на основі визначення обсягів таких основних його сегментів, як кредитний і депозитний, які є основними індикаторами розвитку ринку загалом.

На розвиток банківського ринку значний вплив мають фактори зовнішнього середовища, що обумовлює необхідність постійного відстеження тенденції їх зміни банківськими установами з метою внесення відповідних коригувань до конкурентної стратегії банку, підвищення обґрунтованості управлінських рішень, спрямованих на забезпечення сталої



конкурентної позиції на ринку банківських послуг. До факторів зовнішнього середовища належать економічні, політичні, правові, соціокультурні, науковотехнічні, міжнародні, географічні, екологічні, демографічні.

Найбільш впливовою групою факторів зовнішнього середовища є група економічних факторів. До цієї групи належать: темп економічного зростання, тенденції зміни валового внутрішнього продукту, рівень інфляції, сальдо торгового балансу, напрями грошово-кредитної політики НБУ та рівень безробіття тощо. Крім цього до факторів зовнішнього середовища відносять ВВП, інфляцію, доходи населення, середню заробітну плату, курс долара США. Зміна реального ВВП демонструє її реальний стан та дозволяє зробити висновки щодо зрушень у попиті на банківські послуги. Показник інфляції (її темпи) демонструє здатність клієнтів споживати визначену кількість банківських послуг за певний період. Рівень безробіття, реальна середня заробітна та показники доходів населення здійснюють неоднозначний вплив на політику банку. Спостереження за коливанням курсу долара США є обов'язковою компонентою аналізу зовнішнього середовища банку [29, С. 223-228].

Зазначимо, що фактори впливу на розвиток ринку банківських послуг, які можуть спровокувати як покращення, так і погіршення роботи банківської системи країни, можна згрупувати за такими ознаками: чинники зовнішнього середовища прямої дії (державне регулювання, споживачі, умови функціонування ринку); чинники зовнішнього середовища непрямой дії (інноваційні технології, політичні обставини, природні умови, правове середовище, міжнародна ситуація).

До внутрішніх факторів, які впливають на функціонування та розвиток ринку банківських послуг можемо віднести наступні фактори:

1. Обсяг інвестицій.
2. Стан економіки – темп економічного зростання, обсяг ВВП, рівень безробіття населення, рівень інфляції).

3. Технології – інноваційна діяльність, запровадження нових інформаційних технологій, які виступають вагомим чинником конкурентоспроможності банків.

4. Добробут населення – рівень мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму, ВВП на душу населення.

5. Політика Національного банку України – важелі впливу Національного банку України на комерційні банки України через використання обов'язкового резервування, облікової ставки, штрафних санкцій.

6. Політика уряду в банківській сфері – визначається сукупністю інструментів регулювання банківської сфери, використання податків, розподіл бюджету.

7. Якість банківських послуг – з точки зору споживачів якість послуги передбачає: швидкість обслуговування, перелік послуг, режим роботи банку, наявність помилок, якість консультування, привітність працівників тощо.

8. Довіра споживачів – під даною вершиною розуміється довіра споживачів до банківської системи, яка значною мірою формується на основі суб'єктивних факторів [31].

Отже, проаналізувавши роль ринку банківських послуг можемо зазначити, що від його ефективного функціонування залежить розвиток банківської системи в цілому, а також створення та розподіл внутрішнього валового продукту і національного доходу, регулювання грошового обігу, кредитування, фінансування та інші економічні і соціальні досягнення будь-якої країни. Таким чином, безперечним є факт розгляду ринку банківських послуг як однієї з найбільш потенційних платформ, розвиток та удосконалення якої сприяє безпосередньому зростанню ВВП країни. Тому банківські послуги відіграють важливу роль у формуванні доходів банку, так як являються майже без ризиковим видом діяльності і приносять стабільний дохід банку.

## **1.2. Сутність та особливості конкуренції на ринку банківських послуг**

Конкуренція на ринку банківських послуг є найважливішою ланкою всієї системи у банківській сфері. Стимулом, що спонукає фізичних і юридичних осіб до конкурентної боротьби, є прагнення перевершити інших. Предметом суперництва на ринках є частки ринку, контрольовані тими чи іншими суб'єктами ринку.

Основними мотивами входження іноземних банків на східно- та центральноєвропейські ринки були ринкові та регуляторні чинники. Ділова стратегія іноземних банків мала схожий характер у Чехії, Угорщині та Польщі. На ранній стадії входження їхня основна діяльність зводилася до обслуговування клієнтів з материнської країни (ознаки так званої захисної експансії). На той час ці цільові клієнти були більш платоспроможними, ніж навіть великі внутрішні компанії. Пізніше основним мотиваційним фактором стало одержання ринкових переваг [74, С. 10-11].

Історичний розвиток конкуренції у банківському секторі свідчить, що в перспективі необхідно чекати посилення конкуренції на вітчизняному банківському ринку, внаслідок розвитку банківництва і посилення глобалізації банківської конкуренції.

Після розгляду історичних передумов розвитку конкуренції на ринку банківських послуг можемо перейти до визначення її сутності. В загальному значенні під конкурентним ринком банківських послуг більшість вчених розуміють ринок, на якому дуже багато дрібних покупців і продавців, які здійснюють свої операції незалежно один від одного, жоден з яких не може чинити суттєвого впливу на ціну. Проте сучасна економічна наука тлумачить конкуренцію залежно від виду концепції конкуренції, серед яких є три основних: поведінкова, структурна і функціональна.



В економічній літературі визначено чотири принципові підходи до проблеми конкуренції та конкурентних ринків, у тому числі й ринку банківських послуг(табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Теоретичні підходи до визначення конкурентного ринку банківських послуг\***

Підходи до визначення	Особливості обґрунтування
Перший підхід	Під конкуренцією на ринку банківських послуг розглядають суперництво за досягнення кращих результатів «на будь-яких теренах» і визначає конкуренцію як «змагання на ринку».
Другий підхід	Конкуренція на ринку банківських послуг є елементом ринкового механізму, який урівноважує, як відомо з теорії економіки, попит і пропозицію.
Третій підхід	Конкуренція являє собою критерій визначення типу галузевого ринку банківських послуг і ґрунтується на сучасній теорії морфології ринку.
Четвертий підхід	Сутність поняття «конкуренція» полягає у процедурі відкриття, його вперше висунув і обґрунтував Ф. Хайек, який дійшов висновку, що «суспільства, які покладаються на конкуренцію, в кінцевому рахунку успішніше, ніж інші досягають своїх цілей». Водночас «економічна конкуренція виступає як метод відкриття конкретних фактів, котрі мають значення для досягнення специфічних, часових цілей».

\*Джерело: побудовано автором на основі [56, 60, 69].

В наступній таблиці розглянемо погляди вчених на визначення сутності поняття «конкуренція на ринку банківських послуг».

Таблиця 1.3

**Розкриття вченими сутності поняття «конкуренція на ринку банківських послуг»\***

Вчені	Характеристика поняття
Нікітіна А., Бортников Г., Федорченко А.	Розглядають конкуренцію на ринку банківських послуг як економічне суперництво між банківськими установами за придбання та утримання споживачів на найбільш вигідних умовах реалізації фінансових продуктів.
Мізгулін Д.	Вважає, що конкуренція на ринку банківських послуг – це змагання між банками, при якому їх самостійні дії ефективно обмежують можливості кожного однобічно впливати на загальні умови надання банківських послуг.

## Продовження таблиці 1.3

Федулов Л. та Волощук І.	Визначають конкуренції на ринку банківських послуг як здатність витримати конкуренцію з іншими банківськими установами і суб'єктами господарювання, які задовольняють наявні потреби на споживчому цільовому ринку.
Коробов Ю. І.	Аналізує конкуренцію як динамічний процес суперництва суб'єктів банківського ринку, в процесі якого вони намагаються забезпечити собі міцне положення на цьому ринку.
Уманців Ю. М., Лагутін В. Д.	Визначають конкуренцію в аспектах пропозиції банківських послуг, яка дає змогу банкам якісно виконувати основні свої функції (збереження вкладів, фінансове посередництво, організація розрахунків тощо). Також не менш важливим чинником конкуренції є конкурентність попиту на банківські послуги і можливість банківської системи надавати ці послуги вчасно і належної якості.
Самойлов Г. О., Бачалов О. Г.	Також розглядають конкуренцію на ринку банківських послуг як динамічний процес суперництва комерційних банків, кредитних інститутів та інших фінансових організацій, в процесі якого вони намагаються забезпечити собі міцне положення на ринку кредитів і банківських послуг, а також на альтернативних нових ринках послуг – заміників.
Васюренко О. В., Погореленко Н.	Досліджують конкуренцію на ринку банківських послуг як прагнення банків використовувати ресурси контрагентів, що функціонують на одному ринковому сегменті.

\*Джерело: побудовано автором на основі [16, 44, 53, 69].

Проаналізувавши наведені визначення сутності поняття «конкуренція на ринку банківських послуг» можемо зробити висновок про те, що принципів відмінностей у трактуванні немає. Всі вони визнають, що банківська конкуренція являє собою суперництво між суб'єктами ринку банківських послуг за досягнення одних і тих самих цілей. Водночас для об'єктивності розкриття економічної сутності досліджуваного явища вважаємо за необхідне у визначенні банківської конкуренції відобразити такі її сутнісні характеристики (рис. 1.4).

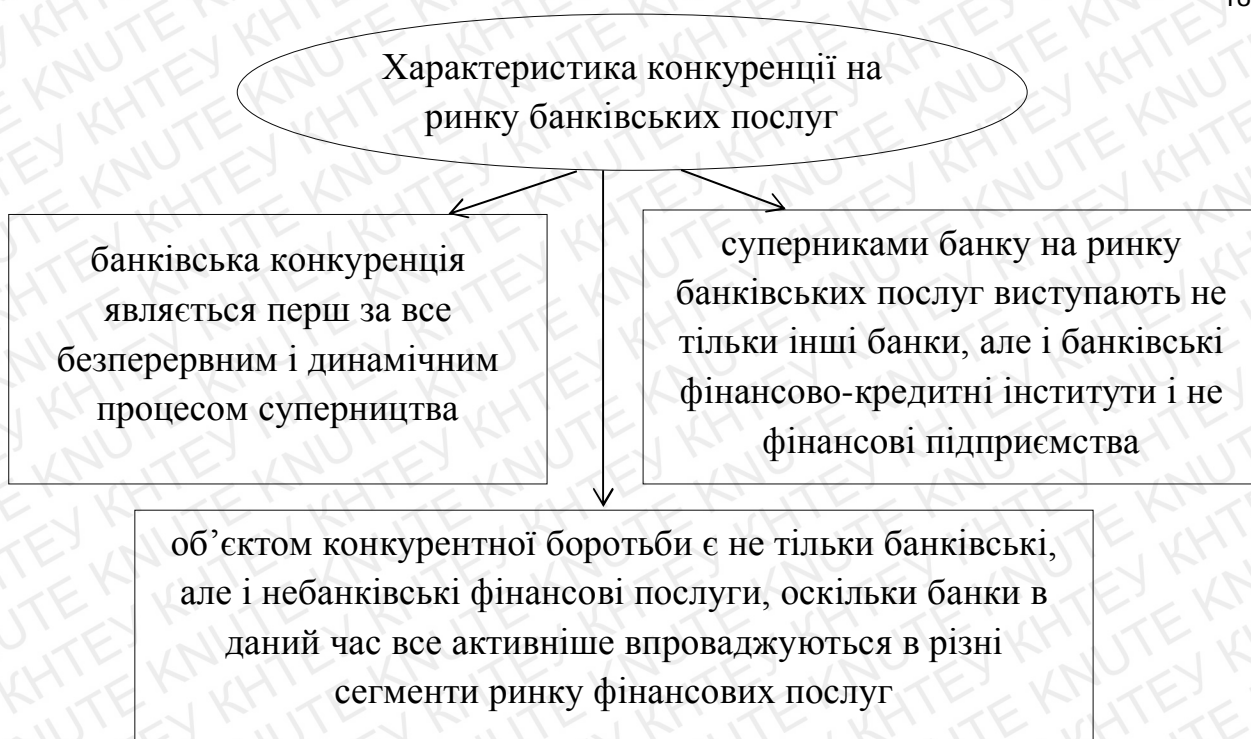


Рис. 1.4. Суттєві характеристики конкуренції на ринку банківських послуг\*

\*Джерело: побудовано автором на основі [25].

Звідси випливає, що конкуренція на ринку банківських послуг являє собою безперервний і динамічний процес суперництва банків, небанківських фінансових інститутів і нефінансових підприємств, в ході якого вони прагнуть забезпечити собі міцне становище на ринку банківських та інших фінансових послуг.

Відповідно до нормативно-правової бази, яка регулює питання конкуренції на ринку банківських послуг в Україні, а саме закону України «Про банки і банківську діяльність» [1], можемо констатувати той факт, що в країні сформована класична дворівнева структура банківської системи, яка охоплює Національний банк України і комерційні банки. Центральний банк не націлений на комерційну діяльність та одержання прибутків. Мережа комерційних банків покликана за умов здорової конкуренції задовольнити потреби населення країни і народне господарство щодо банківських послуг і створити умови для стабілізації та підвищення рівня національної економіки. У статті 42 Конституції України [6] з цього питання зазначено, що держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополією на ринку,



неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Крім цього конкуренція на ринку банківських послуг регулюється Законами України «Про захист економічної конкуренції» [2], «Про Антимонопольний комітет України» [3], «Про захист від недобросовісної конкуренції» [4].

До основних напрямків державного регулювання конкуренції на ринку банківських послуг в сучасних умовах належать удосконалення рівня і характеру конкуренції на національному ринку, що сприятиме збільшенню кількості платоспроможних позичальників; удосконалення законодавчої та нормативної бази у сфері регулювання банківської діяльності, зокрема, механізму банкрутства, захист конкуренції на ринку фінансових послуг, прав кредиторів, іпотеки, лізингу; сприяння розвитку конкуренції на ринку банківських послуг шляхом законодавчої реєстрації філій іноземних банків.

Внаслідок дотримання даних рекомендацій можна прогнозувати такі позитивні наслідки на ринку банківських послуг:

1. Допуску філій іноземних банків на ринок банківських послуг України.
2. Підвищення рівня обслуговування в банківській системі.
3. Скорочення термінів операцій, розширення спектра послуг та вдосконалення технологій їх надання.
4. Збільшення обсягів кредитування, які можуть бути надані такими установами (власний капітал материнських банків є значно більшим, ніж капітал філій).
5. Стимулювання через розвиток конкуренції.
6. Зміцнення вітчизняної банківської системи за рахунок реструктуризації та концентрації капіталу (зменшення кількості банків відбуватиметься переважно за рахунок дрібних неконкурентоспроможних банків) [20, С. 23-35].

Специфіка банківської діяльності вносить свої особливості безпосередньо в процес банківської конкуренції, що й відрізняє її від класичної конкуренції між товаровиробниками й додатково підтверджує

необхідність і важливість її виділення в самостійний напрям в економічній науці. Основними особливостями конкуренції на ринку банківських послуг в сучасних умовах є наступні (рис. 1.5.).

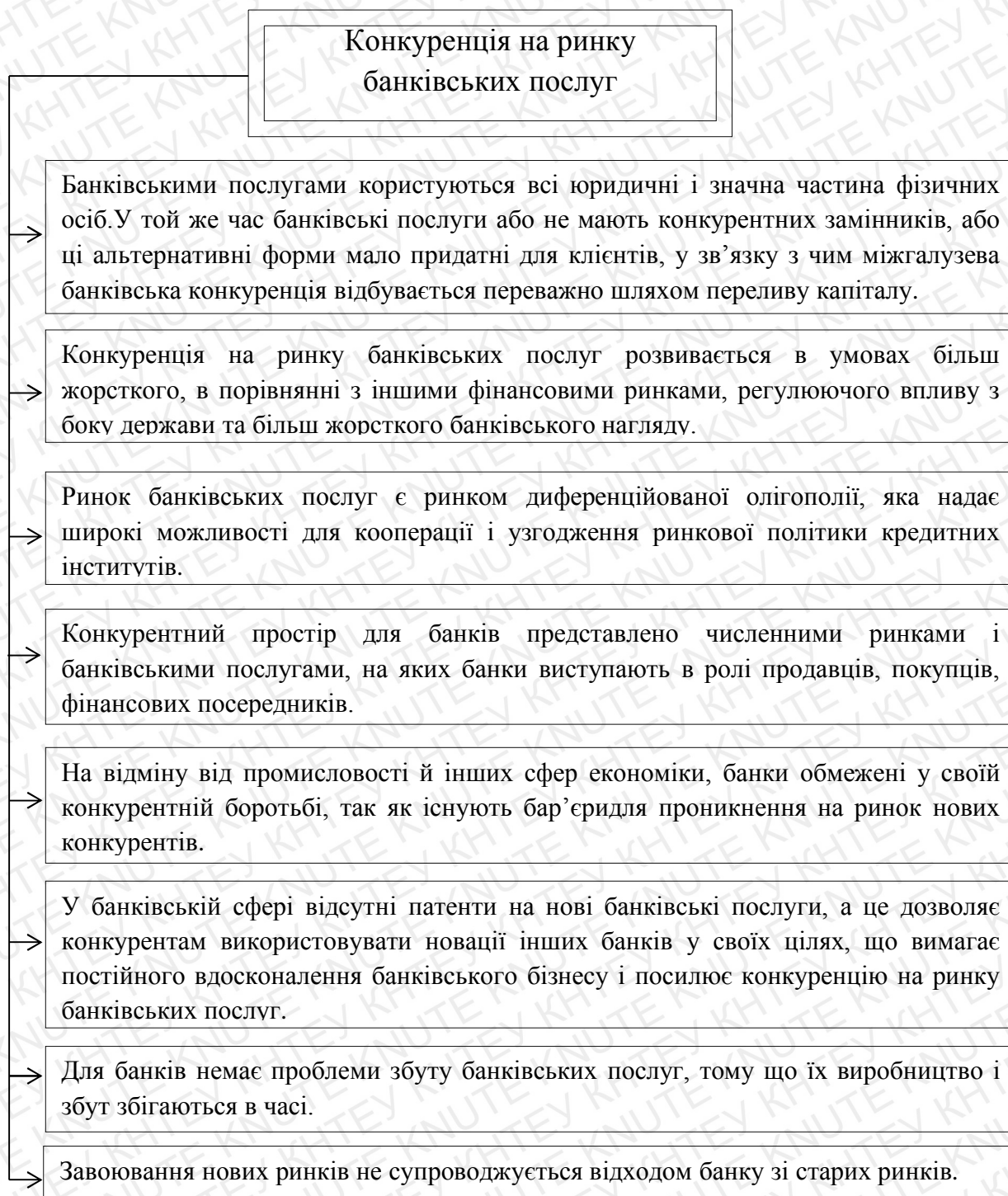


Рис. 1.5. Особливості конкуренції на ринку банківських послуг\*

\*Джерело: побудовано автором на основі [27].

До особливостей і характерних ознак банківської конкуренції, на яких наголошували в своїх наукових працях Заруба Ю. О. [26], Козьменко С. М., Шпиг Ф. І., Волошко І. В. [29], віднесемо:

1. Об'єктом банківської конкуренції є не товар, а фінансові ресурси.
2. Наявність більшої чи меншої кількості продавців (покупців) традиційних і нетрадиційних банківських послуг, які змагаються між собою і використовують різні інструменти ринкової політики. Клієнтами банків виступають всі юридичні та значна частина фізичних осіб. Вони мають право вибору банку незалежно від місця розташування, характеру діяльності, форми власності та організаційно-правової форми. У той же час самі банки мають право вибору клієнтів з урахуванням їх кредитоспроможності, грошових потоків, фінансового стану тощо, використовуючи цінові та нецінові методи в боротьбі за клієнтів.

3. Існування ринків з альтернативними можливостями для покупців (продавців) вибору банківських і небанківських фінансових послуг. У цьому своєму прояві конкуренція в банківській сфері має найсприятливіше середовище, тому що в кожному окремому регіоні є ринки кредитів, депозитів, розрахунково-касових, брокерських послуг, валютний ринок. У банків є можливість вибирати ринки для сфери своєї діяльності, а економічні суб'єкти мають можливість вибрати альтернативні види заощаджень, кредитні інститути для отримання кредитів, здійснення платежів, розрахунків тощо.

4. Банківська конкуренція, як і конкуренція між товаровиробниками, проходить у двох формах: конкуренція продавця (здійснення активних операцій) і конкуренція покупця (залучення необхідних обсягів фінансових ресурсів). Дана особливість розкриває складний характер банківського економічного суперництва та одночасно вказує на необхідність розробки ефективної конкурентної політики в двох різних напрямках діяльності банку з метою утримання та поліпшення своїх конкурентних позицій.



5. Відсутність проблеми недоступності каналів збуту, оскільки виробництво та реалізація банківських послуг проводиться у межах банку.

6. Відсутність патентного захисту банківських нововведень – це безпосередньо впливає на інтенсивність та динамічність банківської конкуренції, виступає дієвим стимулом щодо постійного вдосконалення діяльності банку з метою підвищення якості задоволення потреб клієнтів. Відсутність авторського права банку на захист власних нововведень сприяє вирівнюванню як спектру банківських продуктів, так і якості банківських послуг у різних банках, протистоїть монополізації фінансового ринку та, у кінцевому результаті, позитивно впливає на розвиток банківської системи загалом.

Отже, розглянувши поняття конкуренції на ринку банківських послуг та її особливості можемо зробити висновок, що її сутність полягає у виявленні потенційних і реальних можливостей у створенні та просуванні на ринок конкурентні продукти та послуги, змозі формувати позитивний імідж надійного і сучасного банку, що відповідає всім вимогам клієнтів. Конкурентоспроможний банк являє собою комерційну організацію, що чітко розуміє свої стратегічні цілі, баченням майбутнього, компетентним персоналом і ефективним механізмом динамічної адаптації до умов сучасного світу та вимог клієнтів [39, С. 334-337].

Зростаюча конкуренція на ринку банківських послуг змушує банкірів пов'язувати майбутнє свого бізнесу з розвитком бізнесу своїх клієнтів, їх стратегічними цілями і завданнями. Що є головним для клієнта, те і повинен реалізовувати банк. Однак для цього він повинен забезпечити достатній рівень якості банківських послуг і банківського обслуговування. Таким чином, конкуренція у банківській сфері є об'єктивним процесом активізації ринкових взаємин у країні та активізації інтеграційних процесів у фінансовій сфері, що потребує підвищення рівня конкурентоспроможності банків, які прагнуть зберігати і (або) зміцнювати свої позиції на національному й міжнародних ринках фінансових послуг.

### **1.3. Фактори та умови розвитку конкуренції на ринку банківських послуг**

Необхідно зазначити, що однією з істотних характеристик сучасної банківської конкуренції в Україні є функціонування на ринку, з одного боку, приватних банківських установ, націлених на досягнення прибутку, а з іншого боку – банків з участю державного капіталу, які повинні бути орієнтовані на розвиток економіки і нести відповідні обтяження. Однак фактично державні банки переслідують ті ж цілі, що і комерційні, і діють як виключно прибутково-орієнтовані організації. Державні банки конкурують з приватними банками, здійснюючи операції звичайного універсального комерційного банку. При цьому вони мають незаперечні переваги, оскільки використовують в якості основного пасиву кошти бюджету й отримують суттєві державні привілеї [43].

Відзначимо й те, що сфера діяльності банків з державною участю повинна бути підпорядкована завданням держави і перебувати поза суперництва банківських установ. Однак у разі потреби будь-який державний банк може діяти як класичний «оптовий банк», залучаючи учасників ринку банківських послуг на конкурсній основі для виконання окремих державних програм та проектів соціально-економічного розвитку, стимулюючи формування конкурентних відносин на ринку банківських послуг, при цьому не будучи безпосереднім суперником приватних банківських установ.

Оскільки конкуренція в банківській сфері розвивається під впливом факторів зовнішнього оточення банків, дію яких слід враховувати в процесі розробки стратегічних орієнтирів ринкового позиціонування. Основними факторами зовнішнього маркетингового оточення банку є економічні, політико-правові, технологічні, соціально-культурні, природні (табл. 1.4).

Оцінку впливу зовнішніх факторів на конкуренцію та діяльність банківських установ доцільно проводити за показниками складності та динамізму. Результатом такої оцінки є визначення міри

невизначеності зовнішнього оточення банку з метою з'ясування глибини та горизонтів прогнозів, строків планування, ризиків інвестиційної та кредитної діяльності тощо.

Таблиця 1.4

**Основні зовнішні фактори, які впливають на рівень конкуренції на ринку банківських послуг\***

Група факторів	Показники, які входять до складу
1. Економічні фактори	Основні показники економічного та соціального стану, грошові доходи та витрати населення, темпи зростання грошових доходів та витрат населення, структура доходів та витрат населення, індекси споживчих цін та цін виробників промислової продукції, зміни споживчих цін та цін виробників промислової продукції; стан ринку праці; процентні ставки банків за операціями з клієнтами, динаміка вимог банків за кредитами, наданими в економіку, стан міжбанківського кредитного ринку; структура депозитного ринку, динаміка зобов'язань банків за коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб, міжбанківський депозитний ринок, процентні ставки рефінансування банків НБУ, процентні ставки на міжбанківському кредитному ринку депозитному ринку, стан ринку державних цінних паперів; офіційний курс гривні, курс гривні щодо іноземних валют на міжбанківському та готівковому валютних ринках, операції з іноземною валютою на міжбанківському та готівковому валютних ринках України, структура готівки в обігу; вартість цінних паперів у портфелі банків.
2. Політико-правові фактори	Політична стабільність, рівень законодавчої стабільності, залежність діяльності банку від коливань валютних курсів, податкове регулювання, регулювання експортно-імпортного руху продукції реального сектору економіки та правове забезпечення банківської діяльності.
3. Технологічні фактори	Відповідність банківського обладнання вимогам сучасності, поява нових банківських технологій у конкурентів, розробка власних банківських технологій, корпоративний імідж комерційних банків, інформованість споживачів щодо спектру банківських продуктів і послуг; якість обслуговування тощо.
4. Соціально-культурні фактори	Довіра до банківської системи, рівень життя і платоспроможності населення, рівень диференціації суспільства, питома вага діаметрально-протилежних соціальних класів.
5. Демографічні фактори	Народжуваність, старіння населення та міграція населення.
6. Природні фактори	Загроза екологічних катастроф та загроза техногенних катастроф тощо

\*Джерело: побудовано автором на основі [27].

Складність впливу факторів зовнішнього оточення на конкуренцію на ринку банківських послуг визначається їхньою кількістю та схожістю,



причому, чим більше кількість і меншесхожість, тим вище міра складності, і навпаки. Динамізм впливу факторів зовнішнього маркетингового оточення визначається мінливістю факторів, причому, чим більш вони мінливі, тим вище міра динамізму. Оцінку складності та динамізму зовнішнього середовища ринку банківських послуг можна проводити окремо за кожною групою факторів, або загалом за всією сукупністю факторів впливу. За результатами такої оцінки можна згрупувати зовнішні фактори, які впливають на конкуренцію наступним чином (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

**Групування зовнішніх факторів в залежності від ступеня впливу на конкуренцію, що склалася на ринку банківських послуг**

Оцінка впливу зовнішніх факторів	Коротка характеристика
1. Висока невизначеність	Означає, що зовнішнє оточення повне складності та динамізму, тому ефективна взаємодія банківських установ з навколишнім середовищем вимагає від керівництва найвищого рівня управлінської підготовки, детальних ринкових досліджень, у т. ч. дослідження рядів динаміки економічних показників і їхні прогностичні оцінки, використання сучасного методичного апарату ринкових досліджень, аналітичних здібностей та інтуїції.
2. Помірно висока невизначеність	Зовнішнього оточення вимагає від керівництва банку достатньої гнучкості, однак складність факторів дозволяє, у випадку достатньої управлінської підготовки, знизити зазначену міру невизначеності шляхом розробки ефективної стратегії і тактики розвитку.
3. Помірна невизначеність	Передбачає низьку складність і високий динамізм зовнішнього оточення, що вносить елемент ризику в діяльність банку, тому як заходи зниження ризиків варто розробляти альтернативні варіанти ринкової поведінки, тобто активно використовувати стратегію диверсифікації. Проте, зовнішнє оточення, в цьому випадку, відносно стабільне і не характеризується частими серйозними змінами.
4. Низька невизначеність	Характеризується низькою складністю та низьким динамізмом зовнішнього оточення, що значно спрощує процеси прогнозування, планування, ринкового позиціонування, проте особливості діяльності комерційних банків роблять неможливим цей варіант невизначеності.

\*Джерело: побудовано автором на основі [22].

Основні внутрішні фактори, які впливають на ринок банківських ресурсів в Україні розглянемо на рис. 1.6.



Рис. 1.6. Внутрішні фактори, які впливають на ринок банківських послуг\*

\*Джерело: побудовано автором на основі [17].

Відноснопершого фактору зазначимо те, щоаналіз стану банківського ринку показує,щоосновнаконкурентнаборотьбасередбанківде за дешевіресурси. Вирішальнезначення для банківнабуваютьзнання про способиотриманнядешевих і найбільшдовгостроковихабопостійнопоновлюванихресурсів.

Щодорозміщеннякоштів, то рівеньконкуренції тут нижче, а напрямирозміщенняактивів для усіхбанківприблизнооднакові. У пасивахбанківнайзначнішачасткаприпадає на коштиклієнтів, у тому числікошти на рахункахфізичнихосіб, коштиюридичнихосіб, бюджетнікошти. Залишки на розрахунковихрахунках є істотноючастиноюресурсноїбазибанків, тому маємісце запекла конкуренціяміж банками за вигіднихклієнтів. Головне завдання у ційборотьбі – наданнякредитів за ставками нижче, ніж у конкурентів. Так, для великої, стійкопрацюючоїкомпанії, щопостійновикористовує у

свої діяльності кредити, одним із найважливіших факторів при прийнятті рішення про переведення рахунка в частині фінансових потоків у той чи інший банк буде надання можливості зниження цим банком ставки кредитування хоча б на 2-3%.

В якості другого фактора конкуренції розглядається можливість доступу до державних ресурсів, тобто можливості отримання окремими банками конкурентних переваг за рахунок використання бюджетних коштів чи інших засобів неринкової природи. Варто зазначити ще і той факт, що комерційні банки змагаються не тільки між собою та державними банками, вони відчують усе більш серйозну конкуренцію з боку небанківських кредитно-фінансових інститутів (пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні компанії, фінансові брокери та ін.) [16, С. 22-24].

В сучасних умовах ведення банківського бізнесу особлива увага приділяється такому фактору конкурентоспроможності, як кадровий потенціал банку. Це пов'язано з тим, що, незважаючи на активну автоматизацію проведення банківських операцій, значення людського фактора в банківській справі неухильно зростає. Розширення філіальної мережі, зростання числа і обсягу банківських операцій, освоєння нових продуктів і послуг, які відрізняються складністю, вимагають спеціальних знань і високої кваліфікації персоналу. Реалізація потенціалу працівників набуває першочергового значення для самого існування організації, і такі якості банківських працівників значною мірою визначають такі конкурентні переваги банків, як уміння працювати в режимі постійних змін, працювати на випередження, командний дух, здатність стратегічно мислити, постійно розвивати свої знання.

Крім розглянутих внутрішніх та зовнішніх факторів на конкурентоспроможність ринку банківських послуг впливають:

1. Ефективність державно-правового механізму:
  - політична стабільність;
  - дієвість законів;



- правове та нормативне забезпечення;
  - банківське регулювання.
2. Стан фінансового ринку:
- динаміка процентних ставок;
  - дохідність фінансових ринків;
  - політика центрального банку;
  - попит на банківські послуги;
  - ємність фінансового ринку;
  - методи та інтенсивність конкуренції між банками країни.
3. Розвиток світової економіки:
- кон'юнктура світових фінансових ринків;
  - динаміка валютних курсів;
  - напрями міжнародного руху капіталу;
  - рівень інтеграції банківської системи у світові фінансові зв'язки.

Відносно умов розвитку конкуренції на ринку банківських послуг України відзначимо те, що незважаючи на існування суттєвих диспропорцій між кількісним і якісним складом деяких груп комерційних банків, значна кількість суб'єктів ринку банківських послуг пропонує стандартизовану однорідну продукцію (кредити, депозити, різноманітні банківські послуги), тому споживачу практично байдуже, у кого з них її купувати при певній ціні. Крім того, кожен окремий ринковий суб'єкт пропонує такий обсяг товару, що його збільшення чи зменшення фактично не впливає на загальний обсяг пропозиції, а отже, на ціни [28, С. 445-449].

Незважаючи на таку специфіку, що свідчить про належність ринку банківських послуг України до моделі вільної конкуренції, маємо деякі особливості, що додають йому певних ознак олігополістичного ринку. В цьому аспекті йдеться не про класичні банківські операції (кредитування, залучення депозитів, розрахунково-касове обслуговування), а про порівняно нові види послуг, які швидко розвиваються. Зокрема, це картковий бізнес, що стає конкурентним і прибутковим лише при емісії вельми значної кількості

карток і створенні розгалуженої мережі банкоматів і платіжних терміналів. Зрозуміло, що ресурси для розвитку цього бізнесу мають переважно найбільші та великі банки, що дає їм змогу отримувати значний додатковий дохід. Таким чином, аналіз особливостей конкуренції на ринку банківських послуг дає підстави стверджувати, що цей сектор економіки України має характерні ознаки ринку вільної конкуренції у поєднанні з окремими елементами олігополії.

Для ринку вільної конкуренції характерні такі умови: велика кількість учасників, що діють незалежно один від одного; конкуренти виробляють стандартизовану або однорідну продукцію, тому покупцю практично байдуже, у кого її купувати за певної ціни. Оскільки кількість учасників велика, кожен із них як продавець пропонує для реалізації на ринок таку кількість товару, що її збільшення чи зменшення практично не позначиться на загальному рівні пропозиції, а отже, цей конкретний ринковий суб'єкт не може здійснювати вплив на ціни.

Такий тип ринку характеризується й тим, що умови входження й виходу з нього дуже легкі, тобто нові агенти можуть вільно входити на цей ринок, а ті, що діяли на ньому, – так самовільно з нього виходити. Отже, для ринку вільної конкуренції характерні ціни, рівень яких не залежить від прагнень і цілей окремих продавців чи покупців. Вони формуються вільно під впливом попиту та пропозиції [52, С. 279-285].

Олігополістичний ринок характеризується тим, що в кожній галузі панують кілька фірм, кожна з яких має свій сегмент. Головною рисою такого ринку є те, що лише кілька фірм виробляють всю або майже всю продукцію. Основними умовами олігополістичного ринку є:

1. Економія витрат, зумовлена ефектом масштабу виробництва.
2. Існування бар'єрів для входження в галузь.
3. Переваги у результаті злиття фірм.

Практика довела, що там, де ефект масштабу – високий, ефективно виробництво можливе лише за незначної кількості фірм. Для цього

необхідно, щоб кожна фірма оперувала значним сегментом ринку. В таких умовах входження на ринок інших фірм ускладнюється, бо вони повинні бути великими виробниками. Тому ефект масштабує тим бар'єром, що перешкоджає входженню на ринок нових фірм. Обмежують кількість учасників-конкурентів такі фактори, як володіння патентами та контроль над стратегічною сировиною, а також значний розмір витрат на рекламу. Однією з причин олігополії є злиття фірм, бо воно призводить до посилення концентрації виробництва, отже й розширює ефект масштабу виробництва.

Характерною рисою олігополістичного ринку є загальна взаємозалежність. Вона полягає в тому, що поведінка будь-якої фірми на такому ринку безпосередньо впливає на інші суб'єкти водночас зазнає на собі впливу з боку конкурентів. Тому при формуванні цінової політики кожна фірма олігополістичного ринку має враховувати можливу реакцію з їх боку. Зазначені риси олігополістичного ринку визначають специфіку ціноутворення на ньому. Ціни здебільшого негнучкі, змінюються значно рідше, ніж на інших ринках. Зміни цін відбуваються одночасно у всіх фірм галузі. Така специфіка створює стимули для узгодження дій у процесі ціноутворення шляхом таємної змови, лідерства в цінах, визначення цін за принципом «витрати + прибуток». Таємна змова полягає в тому, що фірми безпосередньо чи опосередковано досягають згоди про рівень цін і поділ ринку й таким чином обмежують конкуренцію між собою. Узгодження цінової політики досягається шляхом так званого лідерства в цінах. Суть його полягає в тому, що фірми олігополістичного ринку координують поведінку в сфері цін без встановлення таємних чи явних змов. Рівень цін визначає найбільша фірма, інші ж автоматично приймають його. При ціноутворенні за принципом «витрати + прибуток» фірми для визначення ціни аналізують свої витрати на одиницю продукції при певному плановому рівні виробництва й додають націнку в розмірі певного відсотка [46, С. 31-33].

Тому для того, щоб забезпечити розвиток конкуренції на ринку банківських послуг в Україні з врахуванням всіх факторів та вимог в



сучасних умовах необхідно розробити ефективний механізм взаємодії між інвесторами, клієнтами та працівниками. У зв'язку з цим основні дії банків, що дають змогу представити їх конкурентоспроможність, повинні у:

1. забезпеченні фінансово-стійкого розвитку – створенні антикризового комітету, стрес-тестування та управління балансом, захисті інтересів вкладників.
2. захисті наявного власного банківського бізнесу – розробці плану дій на випадок надзвичайних ситуацій, скороченні витрат, підготовці та управлінні роздрібним та корпоративним ризиками.
3. управлінні активами, зваженими за ступенем ризику, перегляді продуктової та клієнтської політики, а також системи стимулювання; використанні цінових можливостей.
4. роботі на перспективу у сфері перегляду позиції банку та адаптації бізнес-моделі, визначенні пріоритетності інвестицій та проектів, підвищенні організаційної ефективності, удосконаленні системи управління, аналізі можливості злиття та поглинання [28, С. 445-449].

Отже, конкуренція ринку банківських послуг залежать від конкурентоспроможності пропонуваного ним послуг, які здатні задовольнити потреби клієнтів як за ціною, так і за якістю. Рівень конкурентоспроможності банку визначається впливом взаємопов'язаних факторів, які можна об'єднати у дві великі групи: внутрішні та зовнішні. Для того, щоб зберегти або підвищити конкурентоспроможність на ринку банківських послуг необхідно враховувати ці фактори та постійно спостерігати за зміною ситуації на ринку. У більшості випадків зовнішні фактори є некеровані та важко прогнозовані. Повне розуміння характеру впливу факторів на ринку банківських послуг дозволить утримувати його позицію на ринку та забезпечувати високу конкурентоспроможність. Таким чином, розвиток конкуренції на ринку банківських послуг у різні періоди часу може відрізнятися за своїм характером, запровадженням нових технологій, розвитком та засвоєнням

нових сегментів ринку до банального виживання у складних економічних умовах, що особливо має прояв під час розгортання кризових явищ.

## ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Проаналізувавши теоретико-методологічні положення відносно розвитку конкуренції на ринку банківських послуг можемо зробити наступні висновки:

1. Передумови розвитку ринку банківських послуг є активізація міжнародних потоків капіталу та посиленням міжнародної конкуренції щодо його залучення, наростаюча лібералізація фінансових ринків європейських країн і зростанням обсягів операцій на євrorинках, модифікація фінансових послуг під впливом інтернаціоналізації і транснаціоналізації світової економіки, подальших зростання централізації та концентрації капіталу шляхом утворення банківських синдикатів з розміщення єврокредитних позик, посилення тенденцій до інвестиційно-засновницької діяльності банків та укладання міжнародних угод, що регламентують капітал фінансових інститутів.

2. Під поняттям «ринок банківських послуг» вчені розглядають особливий сектор, що забезпечує ефективне функціонування економіки будь-якої країни, реалізацію обмінно-розподільчих відносин у сфері купівлі-продажу грошових ресурсів, необхідних для виконання виробничої, фінансової діяльності та створення ціни, попиту і пропозиції на послуги та продукцію банку, а з іншого боку – як сукупність банків, що конкурують між собою та пропонують різноманітну кількість послуг своїм клієнтам, задовольняючи їх потреби.

3. Роль ринку банківських послуг визначається тим, що від його ефективного функціонування залежить розвиток банківської системи в цілому, а також створення та розподіл внутрішнього валового продукту і національного доходу, регулювання грошового обігу, кредитування, фінансування та інші економічні і соціальні досягнення будь-якої країни.

4. Конкуренція на ринку банківських послуг являє собою суперництво між суб'єктами ринку банківських послуг за досягнення одних і тих самих цілей. Водночас для об'єктивності розкриття економічної сутності досліджуваного явища вважаємо за необхідне у визначенні банківської конкуренції відобразити такі її сутнісні характеристики як те, що банківська конкуренція являється перш за все безперервним і динамічним процесом суперництва; суперниками банку на ринку банківських послуг виступають не тільки інші банки, але і банківські фінансово-кредитні інститути і не фінансові підприємства; а також те, що об'єктом конкурентної боротьби є не тільки банківські, але і небанківські фінансові послуги, оскільки банки в даний час все активніше впроваджуються в різні сегменти ринку фінансових послуг.

5. Специфіка банківської діяльності вносить свої особливості безпосередньо в процес банківської конкуренції, що й відрізняє її від класичної конкуренції між товаровиробниками й додатково підтверджує необхідність і важливість її виділення в самостійний напрям в економічній науці.

6. Основними факторами зовнішнього оточення ринку банківських послуг є економічні, політико-правові, технологічні, соціально-культурні, природні. Оцінку впливу зовнішніх факторів на конкуренцію та діяльність банківських установ проводять за показниками складності та динамізму. Результатом такої оцінки є визначення міри невизначеності зовнішнього оточення банку з метою з'ясування глибини та горизонтів прогнозів, строків планування, ризиків інвестиційної та кредитної діяльності тощо.

7. До внутрішніх факторів, які впливають на розвиток конкуренції на ринку банківських послуг можна віднести можливість доступу до ресурсів нефінансових підприємств і заощаджень домогосподарств, кадровий потенціал, загроза появи нових банків-конкурентів, вплив громадських організацій і державних структур на інтенсивність конкуренції в цільовому сегменті ринку банківських продуктів і послуг, суперництво серед банків,



конкуренція з боку заміників, можливість доступу до державних ресурсів, вплив ділової репутації і ринкових позицій партнерів на інтенсивність конкуренції та позиції клієнтів, їхні економічні можливості.

## **РОЗДІЛ 2**

### **КОНКУРЕНЦІЯ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ**

#### **2.1. Етапи становлення та розвитку конкуренції на ринку банківських послуг України**

Аналіз ринку банківських послуг в Україні та конкуренції, яка існує на ньому займає важливу роль для функціонування фінансової системи в цілому. Відзначимо те, що у банківській сфері під конкуренцією розглядають певні змагання між діючими учасниками на фінансовому ринку, під час яких формуються конкурентні переваги кожної банківської установи та його банківських продуктів, які спрямовуються на залучення більш привабливих сегментів споживачі. Основними засобами конкуренції виступають банківські продукти, за допомогою яких конкуруючі банки намагаються зайняти лідируюче положення та залучити нових клієнтів. У банківській сфері об'єктом конкуренції виступають в першу чергу споживчі потреби, що входять до загального цільового ринку. При цьому суб'єктами конкуренції є ті учасники фінансового ринку, що мають змогу задовольнити поточний попит на кожному цільовому ринку та намагаються реалізувати свою діяльність на ринку банківських послуг [59, С. 330-335].

Зазначимо, що банківські установи виступають суб'єктами на ринку банківських послуг та складається з наступних ринків: ринку цінних паперів, на якому здійснюються купівля чи продаж цінних паперів, ринку позичкових капіталів, на якому банківські установи виступають не тільки покупцями, але й продавцями тимчасово вільних коштів та ринку дорогоцінних металів і валют. Значну роль при регулюванні конкуренції у світі займають галузеві асоціації, спілки та об'єднання. Саме робота зазначених органів сприяє тому,

що конкуренція плавно переходить із сфери змагання та суперництва змагання у сферу взаємодії та співробітництва. Таким органом на ринку банківських послуг в Україні є Асоціація українських банків, яка в сучасних умовах є найбільш впливовою професійною організацією в Україні, яка з самого виникнення почала відстоювати систематично інтереси членів, які до неї входять та створювати взаємовигідні зв'язки з, Кабінетом Міністрів, Верховною Радою, Національним банком, комерційними банківськими установами, створювати відповідний клімат для ведення боротьби міжконкурентами на галузевому ринку [43].

Також можемо зробити висновок, що конкуренція у банківській сфері має перелік галузевих та законодавчих особливостей, що здійснюють вплив на характер конкуренції на ринку банківських послуг. За роки незалежності вітчизняна банківська система у цій галузі з відносно рівними для всіх учасників можливостями перетворилася на галузь, у якій лише банки з власним капіталом не менше 240-280 млн. грн. мають достатньо високу стабільність та ефективність.

Стосовно етапів становлення конкуренції на ринку банківських послуг відзначимо те, що більшість вчених і дослідників виділяють такі основні етапи (Додаток А).

Проведемо аналіз кожного етапу більш детально. Перший етап, який тривав з 1991 по 1996 роки в основному характеризувався затвердженням основ здійснення конкуренції між банками та функціонування усієї банківської системи в Україні. Початок цього етапу можна вважати 2 жовтня 1991 року, коли Національний банк розпочав перереєстрацію комерційних банків, які працювали на фінансовому ринку України, що були зареєстровані Державним банком СРСР. За цей період так званий «міністерський» капітал, що складався із вкладень у комерційні банки різних державних установ, поступово замінюється капіталом на ринку малих та спільних підприємств, акціонерних товариств. При цьому виникають нові комерційні банки, які фінансуються з різних джерел фінансування як бюджетних, так і

позабюджетних фондів, у них відбувається диверсифікації пасивів у діючих банківських установах та внесків підприємств, в основному за рахунок прихованих кредитів. На цьому етапі також відбувається утворення малих за розмірами з невисокими можливостями банків, капітал яких в порівнянні становить вартості звичайної квартири. Ці банківські установи досить непогано зростали з умовами зовнішнього фактору, який не залежить від інших, а саме гіперінфляції [34].

Другий етап почався в 1997 році й закінчився 2001 році, відзначається в першу чергу стабільністю всіх зареєстрованих банківських установ та зменшенням кількості діючих банків. Ці зміни зумовлені концентрацією банківського капіталу як об'єктивною необхідністю, які виходять із попиту суб'єктів ринку, які виходять із потреб повноцінного обслуговування. Зазначимо той факт, що у 1997 році реєструються банки з іноземним капіталом. Починаючи з 1998 року спостерігається значне погіршення діяльності банківських установ внаслідок загальної державної кризи, індикатором якої стала унеможливлення здійснення платежів вчасно за ОВДП. Одним із негативних наслідків цієї кризи є значне скорочення рівня капіталізації банківських установ. Важливим фактором на цьому етапі була зміна складу акціонерів, власників більшості комерційних банківських установ та окремих відділень і філій шляхом здійснення продажу та перепродажу, що вплинули на функціонування всієї банківської системи. Під ці зміни підпали близько 70 банків [30, С. 123-128].

7 грудня 2000 року з метою реформування банківської системи в Україні Верховною Радою була затверджена нова редакція Закону України «Про банки та банківську діяльність», згідно з яким було на офіційному рівні уточнено утворення та функціонування банківської системи України у вигляді дворівневої системи. Відповідно до цього закону, перший рівень становить Національний банк України з відповідним центральним апаратом у Києві й територіальними відділеннями в областях, а також розрахунковими й касовими центрами в містах і районах. Другий рівень вітчизняної банківської



системи визначений іншими державними та недержавними банківськими установами.

Також відзначимо те, що в 1999 році було затверджено Закон України «Про Національний банк України», згідно з яким Національний банк України є одним з органів державного регулювання, центральним банком, основним організатором проведення розрахунків між банківськими установами, виконує функцію центру емісії коштів, формує загальну політику в сфері обігу кредитування, готівки, зміцнення національної валюти, погоджує роботу всієї національної банківської системи, а також встановлює офіційний курс грошової одиниці у відношенні до іноземних валют [20, С. 23-35].

Можемо зробити висновок, що з 1997 року по 2001 рік можна виокремити головні особливості розвитку банківської системи України взагалі та конкуренції на ринку банківських послуг:

1. Затверджено засади до роботи банківської системи у вигляді дворівневої системи, функціонування ринку цінних паперів.
2. Утворено вітчизняну платіжну систему.
3. Розпочато початковий етап відносно проведення реформ вітчизняної грошової системи.
4. Проведено роботу щодо реформування та удосконалення основ бухгалтерського обліку та формування і подання фінансової звітності у банківських установах.
5. Затверджено механізм з випуску банкнот та монет.
6. Затверджено ряд нормативно-правових документів Національним банком України для проведення нагляду за банківською діяльністю та монетарної політики.
7. Вдосконалено основні інструменти для проведення регулювання вітчизняної банківської системи.

Третій етап розпочався у 2002 році й тривав до 2009 року, він вважається етапом ефективного функціонування та розвитку конкуренції на ринку банківських послуг та вітчизняної банківської системи. Зазначимо, що

з 2002 року вся банківська система відносно стабілізувалась, кількість банків, які функціонують на фінансовому ринку поступово зростала. Цей період також оцінюється широким розповсюдженням банків з іноземним капіталом, що мають позитивний та суттєвий вплив не тільки на банківську систему, а й на економіку країни [15, С. 20-31].

Четвертий етап мав свій початок у 2010 році та тривав до 2014 року. Починаючи з 2010 року на ринку банківських послуг спостерігається погіршення тенденцій на фінансовому ринку України, що насамперед пов'язано зі фінансовою кризою у світі, яка розпочалася з 2008 року. Хоча більшість вчених фінансову кризу того періоду пов'язують із кризою на іпотечного ринку, а пізніше ця тенденція розповсюдилася на весь фінансовий ринок США, через значну залежність вітчизняних банків від зовнішнього кредитування у фінансовій системі України виникла низка негативних наслідків.

Саме такі негативні наслідки фінансової кризи у світі на вітчизняну банківську систему проявилися у скороченні темпів розвитку ринку банківських послуг, послабленні ділової активності всього суспільства, скороченні загального попиту населення через негативні очікування, що призвело до зниження темпів зростання реального ВВП, зниженні обсягів виробництва підприємствами, які залежні від кредитів, а також намагання вітчизняних політиків віднести деякі проблеми, що виникають на фінансовому ринку на вирішення населенням України [18].

З 2014 року починається п'ятий етап трансформації вітчизняної банківської системи, що характеризується загостренням політичної ситуації в країні та початок бойових дій на сході країни, які ще більше загострили наслідки фінансової кризи на світовому ринку в Україні. Цей етап також характеризується виведенням з фінансового ринку значної кількості банківських установ. Основні фактори, які вплинули на кризу у 2014-2015 роках поділяють на такі три групи як економічні, політичні та соціальні, характеристику яких подано в табл. 2.1.

Відзначимо той факт, що на початку утворення банківської системи України майже усі банківські установи робили спроби не відкривати позики фізичним особам, причиною чого слугували невеликі обсяги основної частини наданих споживчих кредитів та достатньо висока ймовірність того, що позичальники не виконають умови кредитної угоди, що як наслідок зробить подібну банківську послугу нерентабельною.

Таблиця 2.1

**Характеристика чинників, які впливали на кризу 2014-2015 років та на конкуренцію на ринку банківських послуг\***

Види чинників	Показники та події, що вплинули
1. Політичні	До таких подій можемо віднести анексію Автономної Республіки Крим та воєнні дії на сході країни, невизначеність на міжнародному ринку та централізація влади на фінансові ресурси.
2. Економічні	Скорочення припливу прямих іноземних інвестицій, девальвація гривні, вплив капіталу, нестабільність на валютному ринку, зростання дефіциту бюджету та державного боргу, від'ємний сальдо торговельного балансу.
3. Соціальні	Соціальна несправедливість, розшарування населення, зростання напруги у психологічному плані через втрату застарілих орієнтирів відносно зменшення середнього класу в суспільстві країни та відсутності нових, надмірне зростання бізнесу та владних повноважень у цій сфері. Для зменшення соціальної напруги в першу чергу Національний банк України проводить співпрацю ФГВФО за для зростання довіри з боку населення до банківських установ, а також здійснює комунікаційну політику на відкритих та прозорих засадах для зменшення паніки в суспільстві та підвищення грамотності суспільства.

\*Джерело: побудовано автором на основі [26].

Розвиток саме ринкових відносин слугує збільшенню залежності банківських установ від кінцевих споживачів, оскільки саме банки мають попит на депозити фізичних осіб, які потрібні для подальшого кредитування підприємств. Зазначені фактори сприяли загостренню конкуренції між банками на фінансовому ринку, що призводить до того, що банківські установи запроваджують відповідні програми щодо збільшення лояльності постійних та потенційних клієнтів. Крім цього, саме комерційні банківські установи розпочали відкривати відповідні відділи, де можна отримати споживчий кредит. В сучасних умовах споживче



кредитування має стрімкі темпи зростання серед інших сегментів кредитування [28, С. 445-449].

Практика діяльності більшості банків на вітчизняному ринку банківських послуг показує, що клієнти сприяють формуванню попиту на консультуванні з фінансових питань, а саме в аспектах оптимального використання кредитних фінансових ресурсів, інвестування засобів або заощаджень. Тому на фінансовому ринку банки пропонують скористатися фінансово-консультативними послугами, що стосуються не тільки формування бізнес-планів та податкових декларацій, а й питань оцінки майбутньої роботи внутрішнього та зовнішнього фінансових ринків, а також з маркетингових питань.

Загострення конкуренції між фінансовими організаціями та брокерськими фірмами активізує банківські установи до того, щоб внести відповідні нововведення в продуктивний асортимент банку. Для прикладу, можемо навести один з інноваційних банківських продуктів такі як послуги банку, які стосуються управління потоками готівкових коштів. Ця послуга полягає у тому, що банківська установа здійснює інкасацію платежів та проводить виплати за всіма операціями суб'єкта господарювання, а залишок фінансових ресурсів інвестує в кредити та короткострокові цінні папери. Ця послуга останнім часом має попит не лише з боку фізичних осіб, а й зі сторони індивідуальних споживачів. Також комерційні банківські установи почали активно поширювати своїм клієнтам, зокрема підприємствам лізингові послуги, за умовами яких клієнт має можливість користуватися необхідним устаткуванням через купівлю останнього банком, який передає його у довгострокову оренду. В сучасних умовах набувають поширення банківських послуг відносно здійснення фінансування витрат на утворення та проведення діяльності нових підприємств, в основному в галузях з високим технологічним рівнем. Широкого розповсюдження набувають банківські послуги по страхуванню життя клієнтів через надання їм страхових полісів банками, які взаємодіють зі страховими компаніями на умовах франчайзингу.

Отже, можемо зробити висновок, що в діяльності комерційних банків на фінансовому ринку України супроводжується тенденціями до універсалізації шляхом розширення асортименту банківських продуктів. Набувають поширення послуги брокерів за операціями з цінними паперами, які полягають у наданні клієнтам через банк можливість придбати облігації, акції та інші цінні папери без взаємодії з дилерами, які займаються продажем цінних паперів. Ринок банківських послуг також розвивається у сфері надання гарантій, де банківські установи гарантують від імені держави і підприємств повернення боргових зобов'язань. Це дозволяє зменшити загальні витрати на отримання фінансових ресурсів в інших кредитних установах на відкритому фінансовому ринку [31, С. 196-204].

Відзначимо також тенденцію до загострення конкуренції на ринку банківських послуг через те, що всі банківські установи пропонують широкий асортимент банківських продуктів і послуг, що постійно зростає. При цьому виникають нові види банківських кредитів і депозитів, а також з'являються нові види діяльності, такі як страхування і торгівля цінними паперами. Крім цього у банках поступово змінюються функції та організаційно-правові форми. Враховуючи наведені аспекти відносно подальшого загострення конкуренції в банківській сфері наведемо основні тенденції розвитку ринку банківських послуг такі (Додаток Б).

Як наслідок посилення конкуренції у банківському секторі та між іншими фінансовими організаціями на ринку банківських послуг спостерігається поступове розширення асортименту фінансових послуг, що призводить до технологічних змін та підвищення грамотності клієнтів.

Діяльність банківських установ в сучасних умовах перетворюється в більш капіталомістку, при цьому значно менше використовуються трудові ресурси з фіксованими постійними витратами. Використання автоматизації у роботі банків забезпечує зниження питомих витрат, які пов'язаних в основному з великомасштабними операціями, а саме видача готівки за чеками та прийняття внесків, але в кінцевому підсумку призводить до

скорочення кількості працюючих та робочих місць. Однак слід зазначити, що досвід роботи вітчизняних комерційних банків свідчить, що здійснення повної автоматизації роботи ускладнюють формуванняміджу банку, оскільки більша частина клієнтів, що бажають отримати персоніфіковані послуги віддають перевагу консультаціям з працівниками банку відносно широкого кола фінансових аспектів та проблем [59, С. 330-335].

Ефективність використання технологічних нововведень залежить від масштабів роботи конкретного банку, тому основне їх завдання полягає у тому, щоб збільшити кількість клієнтів та банківських рахунків, а також вийти на нові фінансові ринки. Крім цього географічна експансія і консолідація суттєво зменшують вплив у разі фінансової кризи на ринку банківських послуг, що впливає на діяльність банківської установи.

Узагальнивши особливості розвитку конкуренції на ринку банківських послуг можна виділити такі аспекти розвитку України в сучасних умовах:

1. Державне врегулювання конкуренції в банківських установах та здійснення вимог антимонопольного законодавства, що стає більш ліберальними, оскільки зняті більшість обмеження на проведення деяких фінансових операцій. Разом з цим зменшуються бар'єри для поширення банків з іноземним капіталом. До того ж ці банки впроваджують на вітчизняному ринку банківських послуг інноваційні методи здійснення управління та міжнародні стандарти у сфері банківського обслуговування, що в сукупності сприяють посиленню конкуренції у банківському секторі, утворюючи при цьому перешкоди для вітчизняних банків.

2. Конкуренція у банківському секторі зазнає значних змін внаслідок процесів глобалізації. Зазначимо, що банківські установи розвинутих країн світу концентрують свою діяльність на потенційно нових ринках збуту банківських продуктів як правило у формі участі в капіталі банків, з іноземних капіталів прямих та портфельних інвестицій.

3. Збільшення конкурентних переваг зі сторони фінансових інститутів небанківського сектору.



4. Основним наслідком загострення конкуренції та зростання чутливості споживачів банківських продуктів до цінових коливань стало зниження різниці між кредитними та депозитними відсотками та збільшення витрат у банківських установах внаслідок зростання заробітної плати.

5. Спостерігається у більшості банків розгалуженої мережі філій, особливо активно збільшуються кількості відділень та філіалів системно важливих банків.

6. Універсалізація банківських установ своєї діяльності, що пояснюється зменшенням кількості спеціалізованих банків, розширенням асортименту банківських продуктів, що надаються клієнтам, а саме здійснення форфейтингових, лізингових та факторингових послуг тощо.

7. На ринку банківських послуг ширшого розповсюдження набули процеси консолідації та кооперації шляхом злиття, об'єднання та поглинання банків.

8. Ринок банківських послуг є олігополією за формою конкуренції, оскільки саме за такою організація конкурентних відносин банківські установи мають змогу узгоджувати свою конкурентну політику між собою.

9. Також помітною тенденцією є розмиття меж між сферами банківських послуг та інтегруванням їх з інвестиційною діяльністю тощо.

10. Концентрація капіталу в банківському секторі та зростання темпів капіталізації є основною тенденцією банківської діяльності, оскільки банківські установи постійно збільшують частку власних активів в порівнянні із залученими ресурсами.

11. У банківській сфері активно запроваджуються інноваційні банківські технології.

Отже, можемо зробити висновок, що діяльність банківських установ в сучасних економічних умовах характеризується більш жорсткою конкуренцією як з боку небанківських інститутів, так і з боку інших банківських установ. Під час здійснення планування діяльності банку необхідно врахувати специфічні особливості банківської конкуренції,

акцентуючи увагу на формування та затвердження стратегії банку у сфері конкуренції, враховуючи при цьому як конкурентні переваги банку, так й умови у зовнішньому середовищі.

## 2.2. Вплив глобалізації на конкуренцію на ринку банківських послуг

Вплив глобалізації на конкуренцію на ринку банківських послуг досить значний. Для того, щоб його оцінити спочатку розглянемо динаміку кількості банків за останні роки та конкурентоспроможність найбільш впливових. За даними Національного банку в Україні на 01.07.2018 року функціонує 82 банки, 43 з яким з іноземним капіталом. Динаміку кількості банків за 2013-2018 роки відобразимо на рис. 2.1.

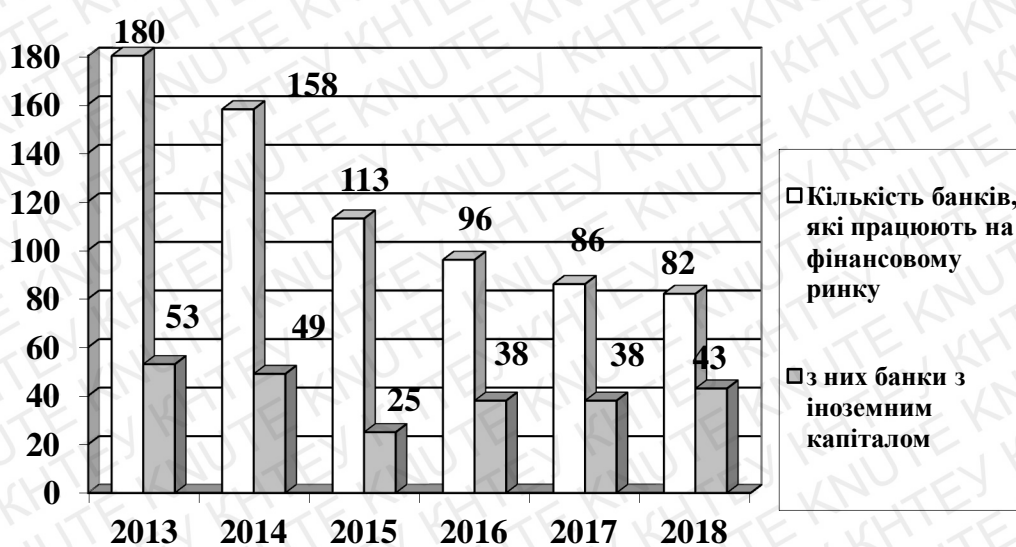


Рис. 2.1. Динаміка кількості банків, які функціонують у банківській системі України за 2013-2018 рр.\*

\*Джерело: складено автором на основі даних Національного банку України, а саме основних показників діяльності банків України.

З рис. 2.1. можемо зробити висновок, що кількість банків за період 2013-2018 роки скоротилася з 180 до 82 банків внаслідок фінансової кризи та економічної ситуації, що склалася в країні. За період 2013-2015 років кількість банків з іноземним капіталом скоротилася від 53 до 25 банка,

внаслідок зазначеної кризи, однак з 2016 року поступово відбувається приплив іноземного капіталу.

Значний вплив на вітчизняну банківську систему мають банки з іноземним капіталом, особливо таких країн як Російської Федерації (близько 33% становлять статутного капіталу всієї банківської системи), Італії (7%), Кіпру (3%), Угорщини (2%), Австрії (2%), Греції (2%) та Франції (2%). Однак розмір інвестиційних надходжень зі сторони таких країн як Нідерландів, Польщі, ФРН, Туреччини, Швеції, Бельгії, США, Люксембургу є незначним, оскільки непереходить 1% статутного капіталу у вітчизняній банківській системі по кожній країні. Одним із вагомих інвесторів у вітчизняну банківську систему України є Європейський Банк Реконструкції та Розвитку, який має у володінні близько 40% статутного капіталу АТ «Укрсиббанк» та 30% АТ «Райффайзен банк Аваль», що в загальному підсумку забезпечує його частку на рівні 1,5% у статутному капіталі всієї вітчизняної банківської системи [59, С. 330-335].

Як вже зазначалося на рис. 2.3. в Україні на 01.01.2018 року функціонує 39 банків з іноземним капіталом, з яких 18 банків мають 100% іноземного капіталу. З 2016 року Національний банк України виокремлює їх в окрему групу, а саме банки іноземних банківських груп. В табл. 2.2. наведемо перелік банків з іноземним капіталом за розмірами статутного капіталу та часткою у банківській системі України.

Таблиця 2.2

**Частка банків з іноземним капіталом на 01.01.2018 р. \***

Назва банку	Країна	Статутний капітал, млн. грн.	Частка у банківській системі України, %
ПАТ «Промінвестбанк»	Росія	39009	14,8
ПАТ «ВТБ Банк»	Росія	34216	12,9
ПАТ «Укрсоцбанк»	Італія, Кіпр	16673	6,3
ПАТ «Сбербанк»	Росія	12465	4,7
ПАТ «Альфа-банк»	Кіпр	7516	2,8
АТ «Райффайзен Банк	Австрія,	6155	2,3



Аваль»	ЄБРР		
АТ «ОТП Банк»	Угорщина	6186	2,3
АТ «УкрСиббанк»	Франція, ЄБРР	5069	1,9
ПАТ «Універсал Банк»	Греція	3103	1,2
АТ «Піреус Банк МКБ»	Греція	2531	1,0
ПАТ «Кредобанк»	Польща	2249	0,9
АТ «БМ Банк»	Росія	1631	0,6

Продовження таблиці 2.2

ПАТ «КредіАгріколь Банк»	Франція	1223	0,5
ПАТКБ «Правекс-банк»	Італія	1038	0,4
ПАТ «ІНГ Банк Україна»	Нідерланд и	731	0,3
АТ «Прокредит Банк»	ФРН, Нідерланд и, США, Бельгія, Люксембу рг, Франція	837	0,3
ПАТ «ВіЕс Банк»	Росія	420	0,2
ПАТ «Марфін Банк»	Кіпр	462	0,2
ПАТ «Ідея Банк»	Польща	258	0,1
ПАТ «Банк Форвард»	Росія	283	0,1
ПАТ «Кредит Європа Банк»	Туреччина	253	0,1
ПАТ «Дойче Банк ДБУ»	ФРН	229	0,1
ПАТ «Себ Корпоративний Банк»	Швеція	250	0,1
ПАТ «Сітібанк»	США	120	0,0
ПАТ «Неос Банк»	Білорусь	126	0,0

\*Джерело: складено автором на основі даних Національного банку України.

Відповідно до розглянутої таблиці банківські установи, до статутного капіталу яких входять іноземних капіталовкладень володіють близько 47% власного капіталу, 32% зобов'язань та 34% активів всієї національної банківської системи, 54% кредитного портфеля фізичних осіб та 36% кредитного портфеля юридичних осіб, 37% залучених коштів юридичних осіб та 26% вкладів від населення, що дає можливість займати головну позицію у сфері кредитування серед населення та мати значний рівень присутності у всіх інших секторах фінансового ринку у банківській сфері (залученні коштів підприємств, кредитуванні юридичних осіб та вкладів

фізичних осіб). Щодо рівня доларизації кредитів у банківських установах з іноземним капіталом він становить 57% і вищий на 9% у порівнянні з вітчизняними банками. Відносно рівень доларизації депозитів можемо зазначити, що вона діаметрально протилежна і складає у банках з іноземним капіталом 41%, а у вітчизняних банках –52% [46, С. 31-33].

На рис. 2.2. наведемо загальну вартість активів найбільш вагомих вітчизняних банків на початок 2018 року, в яких зосереджено близько 90,67% активів всієї банківської системи України.

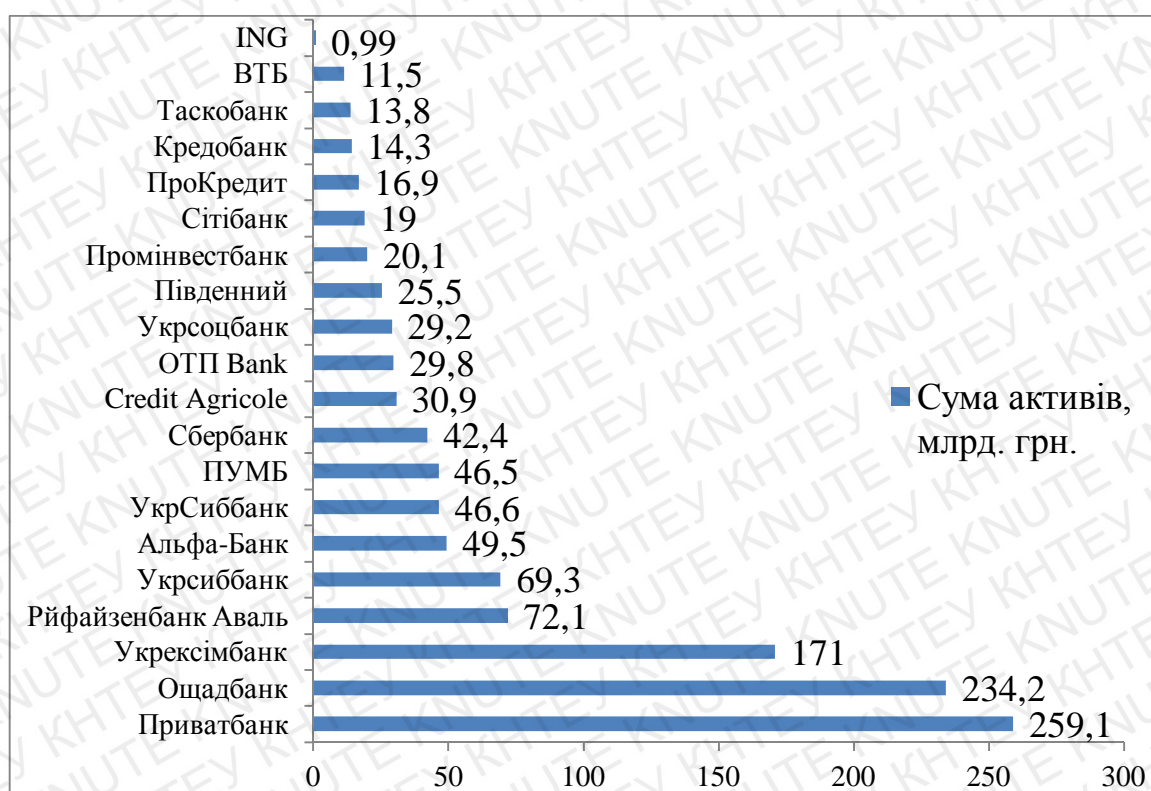


Рис. 2.2. Обсяги активів найбільш банків України за 2018 рік\*

\*Джерело: складено автором на основі даних Національного банку України.

Серед наведених банків такі банки як ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Укрексімбанк» та АТ «Ощадбанк» визначені Національним банком України як системно важливі, тобто до яких доцільно застосувати додатковий регулювання та нагляд з боку держави для того, щоб зменшити ризики щодо порушення їх стабільності на фінансовому ринку. Відзначимо те, що сума загальних активів всіх банків складала 1 трл. 336 млрд. грн., що у відсотковому вираженні на 6,37% більше ніж на початку 2017 року.



Крім цього Національний банк України складає так званий рейтинг банківських установ, за яким враховується здатність банку вчасно повернути депозити, навіть у разі виникнення фінансових проблем або проблем із зростанням заборгованості клієнтів чи погашення кредитів, а також у разі зниження рівня підтримки держави і акціонерів. Важливу роль на цю ситуацію має фактор власника, який має змогу поповнити капітал і збільшити розмір ліквідних ресурсів, які є основою фінансової стійкості банку в несприятливих умовах. Зазначимо, що жоден банк, який належить міжнародним фінансовим холдингам або державі, не був визнаний неплатоспроможним. Рейтинг найнадійніших конкурентоспроможних банків України в 2018 році має наступний вигляд:

1. Райффайзен банк Аваль (RaiffeisenBank, Австрія).
2. КредіАґріколь Банк (CreditAgricole, Франція).
3. Укрсиббанк (BNP ParibasGroup, Франція).
4. Ощадбанк (державний).
5. Укрексімбанк (державний).
6. Кредобанк (РКО BankPolska, Польща).
7. Сітібанк Україна (Citigroup, США).
8. ПроКредит Банк (ProCreditBank, Німеччина).
9. Укргазбанк (державний).
10. Альфа-Банк (ABN Holdings, Люксембург).
11. Укрсоцбанк (ABN Holdings, Люксембург).
12. ОТП Банк (OTP Bank, Угорщина).
13. Правекс-банк (IntesaSanpaolo, Італія).
14. ІНГ Банк Україна (ING Groep, Нідерланди).
15. ПУМБ (СКМ Фінанс, Україна) [38].

Експерти Національного банку України склали рейтинг надійності банків при обліку здатності установи повернути, вклади, якщо воно зіткнеться з фінансовими труднощами, або із зростанням прострочення по кредитах, виданих клієнтам. Крім того, експерти врахували рівень підтримки



банків з боку держави і акціонерів. На цей рейтинг у поточному році основний вплив зробив, так званий «чинник власника». Оскільки стійкість і стабільність банків під час стресових станів багато в чому забезпечує поповнення капіталу і ресурсів в строк. Слушна думка вітчизняних науковців тому, що для того, щоб комерційний банк функціонував більш ефективно в умовах посилення конкуренції та глобалізаційних змін виникають як не тільки загрози, а й нові перспективи та можливості, що в основному пов'язані з інтеграційними процесами в Україні та спрямуванням її до європейського економічного простору. Добезумовних загроз у цих умовах вчені відносять суттєве посилення конкуренції на ринку фінансовому ринку, особливо на ринку банківських послуг [39].

В умовах глобалізаційних змін головним завданням для банківської системи будь-якої країни є забезпечення капіталом банків другого рівня відповідно до потреб економіки та вимог Національного банку України. Саме зростання рівня капіталізації вітчизняних банків є одним із головних завдань, що дозволить забезпечити надійність та стабільність банківського сектору України в цілому. Проблема недостатнього рівня капіталізації супроводжує діючі банки з перших етапів становлення та розвитку банківської системи України.

Наприклад, відзначимо те, що у 1993 році банківські установи банкрутували, при цьому навіть повністю не сформувавши свій статутний капітал. За період 1995 року Національний банк України посилив нормативні вимоги до розміру капіталу банківських установ, а з 2000 року нормативно затвердив групування банків відповідно до рівня капіталізації, поділивши їх при цьому на чотири групи. Саме капітал банку є передумовою його функціонування та створює базис для ведення подальшого функціонування. Національний банк України регулює розмір капіталу наступними постановами:

1. Постановою № 464 «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» [7], якою встановив графік збільшення мінімального розміру статутного капіталу.

2. Постановою № 242 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» [8], якою встановив більш м'який і плавний графік збільшення мінімального розміру статутного капіталу.

3. Постанова № 136 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» [9], якою знову переніс граничні терміни до капіталізації українських банків.

Зазначимо, що графік нормативних вимог відносно докапіталізації вітчизняних банків викладено у постанові Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [10], а саме в ній відзначено те, що банки повинні мати статутний капітал:

1. до 17 червня 2016 року – 120 млн. грн.;
2. з 11 липня 2017 року – 200 млн. грн.;
3. з 11 липня 2020 року – 300 млн. грн.;
4. з 11 липня 2022 року – 400 млн. грн.;
5. з 11 липня 2024 року – 500 млн. грн.

Такий графік зростання як мінімального розміру статутного капіталу, так і регулятивного Національним банком України спричинений стабілізацією у банківській системі та позитивною динамікою основних показників банківських установ. Крім цього відзначимо й те, що післякризовий етап у розвитку фінансового ринку та банківської системи змінив підходи відносно поділу банків на групи. Також потрібно врахувати те, що 2015 рік цій сфері був перехідним, а починаючи з 2016 року відбулися відповідні зрушення у банківській системі, на що звичайно вплинули глобалізаційні зміни, що в кінцевому підсумку вплинули на конкуренцію між діючими банківськими установами. Розглянемо їх більш детально [28].

З 2016 року Національний банк України використовує у своїй практичній діяльності не кількісний підхід відносно розподілу банківських установ на групи, а враховує їх якості за допомогою специфіки бізнес-моделей банків. Відходить від «кількісного підходу» як базового при розподілі банків на групи, а у якості ключовий підходу починає використовуватись специфіка бізнес-моделей банків. Відповідно до рішення Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (овернайт) платіжних систем № 657 від 31 грудня 2015 року [11] відносно введення нових критеріїв для групування окремих банківських установ на 2016 рік було затверджено такі групи: банки з державною часткою, банки іноземних банківських груп, 1 група, в якій частка активів всієї банківської системи більше 0,5% та 2 група, в якій частка активів всієї банківської системи менше 0,5%.

Наступним етапом у розподілі банків на групи було прийняте рішення Правління Національного банку України від 10 лютого 2017 року № 76-рш. [12], в якому розглядають нові підходи до поділу банків другого рівня на 2017 рік, а саме на банки з державною часткою, банки іноземних банківських груп та банки з приватним капіталом. У 2018 році відповідно до рішенням Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем Національного банку України від 29 грудня 2017 року № 444 [13] підходи до поділу банків на відповідні групи незмінились, однак зменшилась кількість банків в межах кожної із груп, а саме: банки з державною часткою – з 6 до 5, банки іноземних банківських груп – з 25 до 23, банки з приватним капіталом – з 63 до 54.

Однак на ринку фінансових послуг під впливом глобалізаційних змін залишається проблема недостатньої капіталізації, що значно впливає на рівень конкуренції в банківській сфері. Тому потрібно більш детально проаналізувати діяльність банків за рівнем капіталізації, що дасть можливість оцінити динаміку виведення потенційно «проблемних» або



неплатоспроможних банків із банківської сфери за результатами діагностики регулятора шляхом проведення стрес-тестування банківських установ.

Оцінка вітчизняної банківської системи та конкуренції на фінансовому ринку протягом 2017 року показала, що в структурі власності всієї системи відбулися суттєві зміни, в основному за рахунок переходу до 100% власності держави такого системно важливою банку як ПАТ КБ «Приватбанк» відповідно рішення Кабінету міністрів України, основою якого є пропозиції Національного банку України та Ради фінансової стабільності. Внаслідок цього значно зросла питома вага державних банків за розмірами статутного капіталу (рис. 2.3). Свідченням цього є статистичні дані, оскільки на 01.04.2017 року частка державних банків становила 43,95 %, а на 01.07.2017 року – 60,6 %. Крім цього таке стрімке зростання зумовлене відповідним рішенням загальних зборів акціонерів ПАТ КБ «Приватбанк» щодо збільшення статутного капіталу на 2 млрд. 583млн. грн., за рахунок перерозподілу частини прибутку за 2015 рік та частини нерозподіленого прибутку за минулі роки. Така ситуація спровокувала значне скорочення питомої ваги власного капіталу банків з іноземним капіталом до 34,4 % і 5,01 % відповідно [28, С. 445-449].

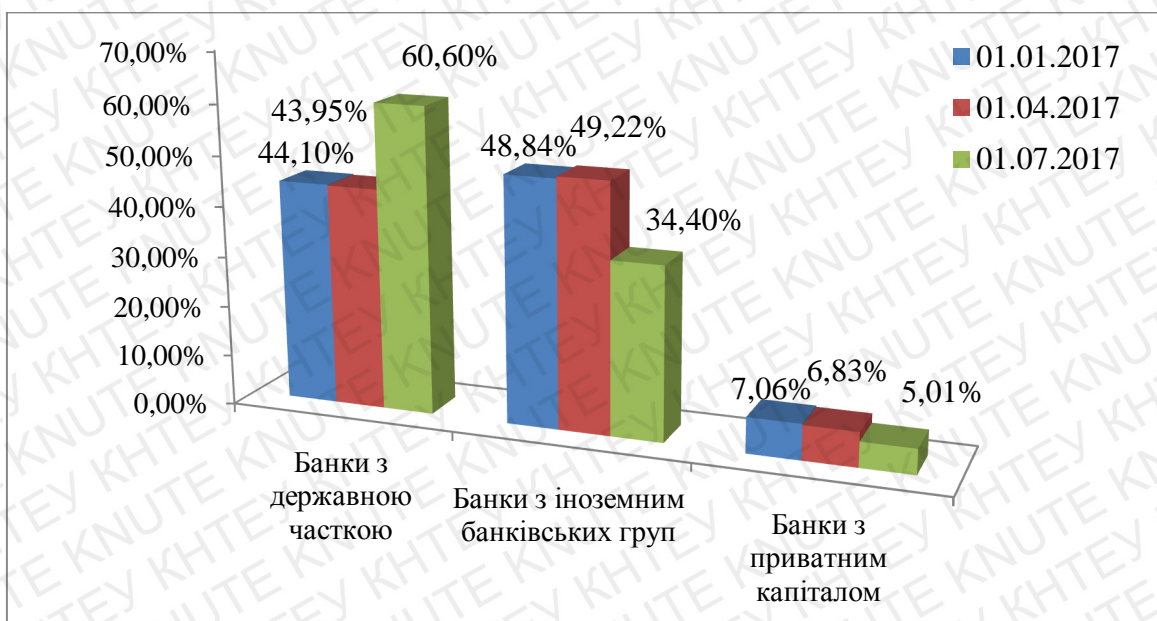


Рис. 2.3. Поділ банків за питомою вагою статутного капіталу банків України\*

\*Джерело: складено автором на основі даних Національного банку України.

Також на стан конкуренції між банківськими установами під впливом процесів глобалізації впливає рівень концентрації власного капіталу за групами. Для цього доцільно застосувати такий відомий показник як показник Херфіндаля-Хіршмана, який обчислюється шляхом розрахунку суми квадратів питомої ваги зазначеного показника по кожній із груп банків до сумарної величини цього показника по всій банківській сфері. Цей показник дає можливість оцінити рівень концентрації і коливається від 0, що означає мінімальний рівень; до 1 – низький рівень; а від 0,1–0,18 – середній рівень; якщо ж більше 0,18 – високий рівень. Використовуючи такий показник визначимо рівень концентрації статутного капіталу вітчизняної банківської системи (рис. 2.4.).

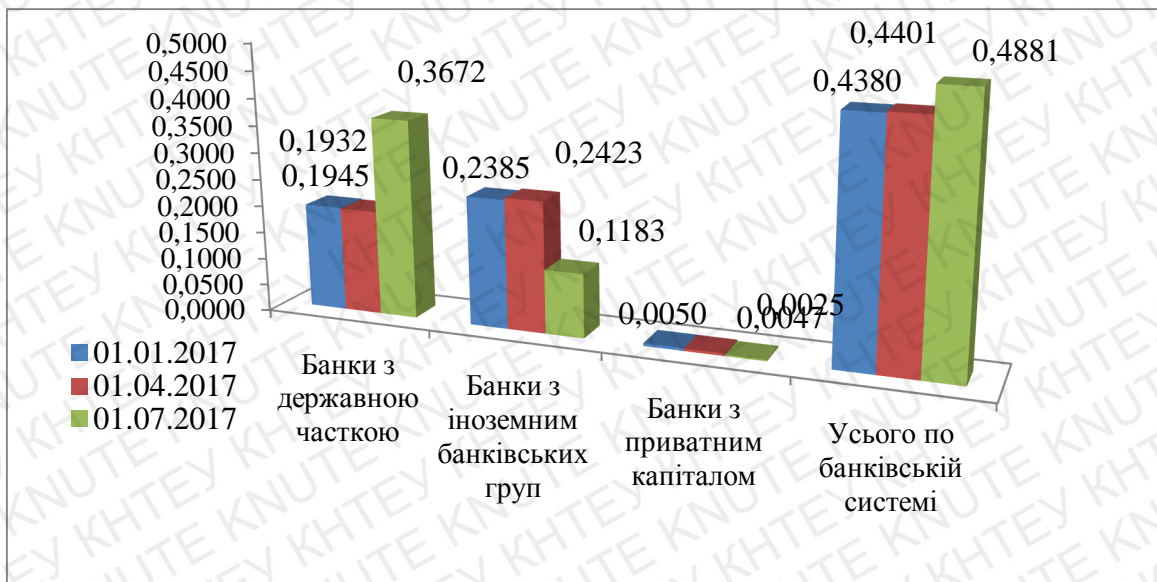


Рис. 2.4. Поділ банків за рівнем концентрації статутного капіталу банків України\*

\*Джерело: складено автором на основі даних Національного банку України.

Як бачимо з наведеного рисунка відбувається поступова стабілізація на фінансовому ринку та скорочення темпів виведення банків з ринку, що як наслідок сприяє зменшенню рівня концентрації капіталу в банківській системі у 2017 році. Також зазначимо, що на зростання рівня капіталізації статутного капіталу у 2017 році вплинула націоналізація ПАТ КБ «Приватбанк» та його досить висока докапіталізації державою. Крім цього на цей показник вплинуло постійне скорочення



кількості банківських установ, оскільки на кінець 2017 року їх кількість становила 88 банків. Врахувавши також те, що показник Херфіндаля-Хіршманау 2017 році був більшим за 0,18 можна зауважити, що рівень концентрації статутного капіталу всієї банківської системи України є досить високим, тому на в сучасних реаліях відбувається подальша монополізація банківського сектору, передусім, банками з державним капіталом. Це негативно впливає на конкуренцію між банківськими установами та не враховує глобалізаційні вимоги, за якими повинні розвиватися саме приватні банки.

### **2.3. Особливості порушень конкурентного законодавства на ринку банківських послуг України**

Для того, щоб зрозуміти чи порушується діюче законодавство на ринку банківських послуг України спочатку потрібно розглянути, які саме нормативно-правові акти регулюють цю сферу та навести приклади порушення їх вимог. Регулювання конкуренції на ринку банківських послуг в Україніздійснюють такі нормативно-правові акти, як: Закон України «Про захист економічної конкуренції» [2], «Закон України про Антимонопольний комітет України» [3], Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції»[4] таЗакон України «Про банки і банківську діяльність» [1]. При цьому зазначимо, що у жодному з цих нормативно-правових актах не надається повне визначення поняття «банківської конкуренції».

Так, у Законі України «Про захист економічної конкуренції» [2] розглядається економічну конкуренцію в загальному, однак дане визначення не враховує специфіку банківської діяльності. У статті 53 Закону України «Про банки і банківську діяльність» зазначається, що конкуренція в банківській сфері полягає у забороні банкам укладати договори, які мають на метімонополізації умов надання кредитів, інших банківських послуг та обмеження конкуренції, встановлення процентних ставок значно нижче собівартості банківських послуг у конкретному банку. Банківським



установам також забороняється здійснювати будь-які банківські дії відносно впровадження у своїй практичній діяльності недобросовісної конкуренції. При цьому ця стаття не передбачає, що учасниками конкуренції у банківському сегменті є й інші фінансово-кредитні установи, спільно з якими банківські установи можуть вдаватися до недобросовісної конкуренції.

У вітчизняній банківській системі поряд з комерційними банками діють також державні банки, зокрема таких як ПАТ КБ «ПриватБанк» та АТ «Ощадбанк», які мають значну підтримку та привілеї саме з боку держави. Тому з огляду на це потрібно запровадити зміни у діючому законодавстві, які б чітко описували нерівноправну конкуренцію при умові отримання конкурентних переваг шляхом використання бюджетних чи інших джерел фінансування неринкового походження. Для цього, щоб забезпечити рівні умов конкуренції в банківській секторі потрібно внести відповідні зміни в Закон України «Про банки і банківську діяльність», які б затверджували умову отримання бюджетного чи іншого державного фінансування саме на конкурсній основі.

У Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [4] зазначено, що недобросовісною конкуренцією є вчинення будь-яких дій в конкуренції, що прямо протилежні зазначеним правилам, торговельним та іншим звичаям у підприємстві, а саме:

1. Неправомірне застосування ділової репутації суб'єкта господарювання; неправомірне використання товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду; неправомірне використання чужих позначень, упаковки, рекламних матеріалів; порівняльна реклама;
2. Створення перешкод для суб'єктів господарювання під час конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції; купівля-продаж, виконання робіт, надання послуг з примусовим асортиментом; дискредитація суб'єкта господарювання; схиляння до бойкоту суб'єкта господарювання; схиляння суб'єкта господарювання до розірвання договору з конкурентом; схиляння постачальника до дискримінації покупця

(замовника); підкуп працівника постачальника; досягнення правомірних переваг у конкуренції; підкуп працівника покупця (замовника).

3. Неправомірне збирання, використання та розголошення комерційної таємниці.

У практичній діяльності банків застосування вимог зазначеного закону викликає ряд проблем пов'язаних із тим, що закон вказує на види та суть відповідальності, але не зазначені умови, при яких вона настає, сутність окремих правопорушень та їх врегулювання мають загальний характер, низька правова обізнаність відносно можливого застосування діючого законодавства до недобросовісних дій конкурента. Крім цього у розглянутий Закон потрібно внести зміни, які б розглядали безпосередньо конкуренцію на фінансовому ринку, тому, що фінансова послуга має відмінні риси від традиційної. Всі фінансові послуги за своєю сутністю є однаковими, однак вони мають різну собівартість та часто надаються із суміжною послугою.

Закон України «Про захист економічної конкуренції» [2] є основним нормативно-правовим актом, який формують конкурентоспроможне законодавство в Україні. У зазначеному законі розрізняють конкуренцію у банківській сфері та конкуренцію на інших фінансових ринках шляхом концентрації суб'єктів господарювання. Зазначимо, що у пункті 3 статті 24 учасниками концентрації є комерційні банки, що використовують десяту частину вартості активів комерційного банку для розрахунку вартості активів та обсягів їх реалізації. Також наведений закон визначає правові основи захисту та підтримки конкуренції, наводить перелік дій, які за своєю сутністю є антиконкурентними та затверджує нові правові вимоги відносно відповідальності за порушення діючого законодавства щодо захисту економічної конкуренції. Прийняття цього закону дало змогу усунути суттєві прогалини у визначених правилах конкуренції на фінансовому ринку України. Однак на сьогоднішній день існує ще багато проблем, які потребують вирішення.

У Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [5], а саме у статті 17 зазначено, що будь-які фінансові установи обов'язково мають здійснювати свою господарську діяльність з врахуванням норм та вимог антимонопольного законодавства, а також законодавства про захист від недобросовісної конкуренції». З цього можемо зробити висновок, що у вітчизняному законодавстві питанням та проблемам конкуренції на ринку банківських послуг приділено недостатньо уваги. До того ж у питанням розгляду порушень основних принципів конкуренції в банківській сфері регулюючі органи використовують загальні принципи для усіх ринків. Такий підхід є необґрунтованим та не правильним, оскільки фінансовий ринок, а саме ринок банківських послуг має свої специфічні особливості, які повинні враховувати при оцінці та розгляді питань конкуренції на досліджуваному ринку.

Крім наведених проблем у діючому вітчизняному законодавстві приділено недостатньо уваги щодо розгляду питань відносно неправомірному збиранню, використанню та розголошенню банківської таємниці, яка значно відрізняється від комерційної та потребує ще більшого захисту зі сторони контролюючих органів. При цьому потрібна підтримка не лише зі сторони контролюючих органів. У більшості випадків відтік комерційної інформації відбувається з вини співробітників банківської установи. Дуже часто саме керівництво провокує здійснення крадіжки цієї конфіденційної інформації, не застосовуючи при цьому елементарними заходами безпеки. Тому в банківських установах перш за все потрібно підготувати нормативну-правову базу для надання статусу інформації конфіденційності. Для цього потрібно скласти внутрішнє положення про комерційну таємницю та перелік відомостей, які є комерційною таємницею. Спеціально затвердженими наказами потрібно регламентувати доступ до закритої інформації та скласти перелік осіб, які мають право на доступ до неї.



Ще одним важливим питанням у правовому забезпеченні конкуренції на ринку банківських послуг є регулювання регіональних ринків банківської сфери. Оскільки у віддалених регіонах вести свою банківську діяльність мають право лише великі системні банківські установи тому, що саме вони мають широко розгалужену мережу відділень та філій, а також необхідні фінансові ресурси для придбання чи оренди приміщень. Тому саме ці банки успішно проводять свою діяльність та надають різноманітні банківські послуги. Поряд із системними банками у регіонах працюють і не великі за обсягами капіталу банки, які створені для обслуговування фінансово-промислових груп, що працюють у даному регіоні, однак теж мають амбіції до отримання лідерства. Оскільки у таких банках бракує фінансових ресурсів для розширення своєї географії, вони різноманітними способами намагаються закріпитися на регіональних ринках банківських послуг [28].

У розглянутому випадку підтримка саме таких відносно невеликих банків у здійсненні конкурентній боротьбі потребує регулювання з боку законодавства. Витіснення таких банків з регіональних ринків призводить до поширення значної монополізації останніх з прогнозованими негативними наслідками, що перешкоджає подальшому розвитку банківської сфери, причиною чого слугує демонополізація малих банків на ринку банківських послуг в цілому. Також значні проблеми, що перешкоджають розвитку конкурентного середовища на регіональному ринку виникає внаслідок непрозорості. Оскільки фінансова звітність регіональних банків є загальною доступною інформацією, філій ж великих банків розкривають її частково. Це призводить до нерівного становища конкурентів на регіональних фінансових ринках. Тому необхідно розробити комплекс заходів щодо підвищення відкритості діяльності банків та покращення інформаційного забезпечення.

Вдосконалюючи основні засади діючого законодавства у сфері щодо регулювання банківської конкуренції, можна виокремити такі основні завдання:

1. Створення необхідних умов для розвитку приватного бізнесу, мобілізації заощаджень та забезпечення добросовісної конкуренції на банківському ринку. Це впливає з того, що система регулювання у банківській сфері не сприяє затвердження необхідних умов для подальшого розвитку добросовісної конкуренції, причиною чого є зорієнтованість його на дотримання банківськими установами правових засад у банківській сфері, а не на регулювання і оцінку банківських ризиків.

2. Відсутність достатніх умов і стимулів для формування інноваційних банківських продуктів, що прискорювали б розвиток реального сектору економіки.

Регулювання діяльності Антимонопольного комітету України здійснюється на основі статті 42 Конституції України та системі нормативно-правових актів, які в сукупності складають конкурентне законодавство та є одним із основних інструментів формування та реалізації конкурентної політики держави. Основна мета здійснення діяльності Антимонопольного комітету, відповідно до статті 1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» [3] полягає у забезпеченні державного захисту конкуренції в проведенні підприємницької діяльності, у тому числі й у банківському секторі. За статистичними даними Антимонопольний комітет України знайшов та зупинив значну кількість порушень у сфері конкурентного законодавства банківського сектору, що призвело до зростання показників розвитку банківської системи, так і для економіки України в цілому.

Зазначимо, що головну роль у забезпеченні виконання завдань антимонопольними органами мають рішення судових органів. Антимонопольний комітет може визначити банківську установу, який монополізує певний сегмент ринку банківських послуг на підставі затверджених норм Законів України «Про захист економічної конкуренції України» [2], «Про Антимонопольний комітет України» [3] та розпорядженням Антимонопольного комітету «Про затвердження Методики визначення антимонопольного (домінуючого) становища суб'єктів

господарювання на ринку» [14]. Також за органами Антимонопольного комітету залишається право визначення оцінки географічних та товарних меж ринку банківських послуг, а не судам чи суб'єктам господарюванням.

У разі порушення антимонопольного законодавства банківською установою у сфері монополізації або вчинення інших правопорушень останню притягують до відповідальності, визначеної законом. Значну роль у регулюванні конкуренції на ринку банківських послуг відіграють об'єднання, галузеві асоціації та спілки. Саме діяльність зазначених органів сприяє тому, що саме конкуренція переходить із сфери змагання та суперництва у сферу співробітництва. Таким вітчизняним органом є Асоціація українських банків, основне завдання якої полягає у сприянні реалізації визначених положень антимонопольного законодавства у банківській сфері.

Також суттєвий вплив на рівень банківської конкуренції в Україні мають банки з іноземним капіталом. Для прикладу зазначимо, що банкам з іноземним капіталом на території України дозволяється відкривати власні філії. Ця норма законодавства має як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних варто віднести скорочення строків операцій, підвищення рівня обслуговування в банківському секторі, збільшення обсягів кредитування, розширення спектра послуг і вдосконалення технології їх надання, стимулювання через розвиток конкуренції, зміцнення вітчизняної банківської системи за рахунок концентрації та реструктуризації капіталу. До негативних наслідків допуску вітчизняний ринок банківських послуг філій банків з іноземним капіталом відносять удосконалення нагляду за фінансовими операціями цих установ [34].

Створення ефективного та дієвого механізму контролю є одним із важливих завдань щодо удосконалення банківського законодавства у сфері здійснення конкуренції. Значний вплив на регулювання конкуренції у банківському секторі повинна мати Верховна Рада, яка, затверджуючи закони, постанови та інші нормативно-правові акти, у межах своїх функцій повинна здійснювати контроль відносно регулювання конкуренції. На цей



орган покладено першочергову роль у визначенні основних засад конкурентної політики на ринку банківських послуг та прийнятті й розробці державних програм розвитку конкуренції. У сфері розробки ефективного конкурентного законодавства Президент України, Кабінет Міністрів мають дотримуватися тих самих дій, що й Верховна Рада України.

Відносно особливостей цінова конкуренція для ринку банківських послуг зазначимо, що вона має відмінні ознаки від інших товарних ринків, що пояснюється відсутністю взаємозв'язку між споживчою вартістю та ціною банківської послуги. Банківські установи мають можливість коливати відсоткові ставки у зазначеному діапазоні, що на пряму залежить від регулювання держави ринку банківських послуг. Так, державний вплив на формування рівня відсоткових ставок може здійснюватись шляхом прямого обмеження, а саме шляхом затвердження мінімальних та максимальних ставок, обмеження граничної норми за кредитами за рахунок кредитів центрального банку, фіксація ставок за пільговими кредитами, тощо), так і непрямого регулювання, а саме зміни ставок рефінансування чи облікової політики. При цьому на рівень цінову конкуренцію впливає існування нижньої межі ставки відсотка, нижче рівня якого банківська установа не отримує чистого прибутку [43].

Існування на ринку банківських послуг ознак абсолютної конкуренції не виключає антиконкурентної поведінки банків, це в основному пов'язується із можливостями переходу такої конкуренції у монополію за умов відсутності або недостатньо ефективності державного регулювання цієї сфери. Відносно особливостей прояву такої поведінки банківських структур зазначимо, що за існуючої рівня конкуренції на ринку банківських послуг не можуть виникати порушення, що мають риси зловживання монопольним становищем, оскільки на цьому ринку відсутній монополіст як такий, а сам ринок все-таки відноситься конкурентних.

Однак на досліджуваному ринку можуть виникати такі порушення конкурентного середовища, як економічна концентрація без наявного

дозволу, вчинення недобросовісної конкуренції, участь в антиконкурентних узгоджених діях, обмежувальна дискримінаційна діяльність тощо. Для прикладу зазначимо, що багато банків у своїх рекламних компаніях надають неповну інформацію відносно акцій, оскільки не вказують важливі дані стосовно відсотків, які позичальник має сплатити в кінці строку. Це має прямі наслідки недобросовісної конкуренції, оскільки банк не надає повної інформації про свої банківські продукти [59, С. 330-335].

Також можемо навести приклад недобросовісної конкуренції у сфері надання кредитів суб'єктам підприємницької діяльності та фізичним особам на придбання автомобілів або надання іпотечне кредитування чи інші різновидів споживчого кредитування. Здебільшого, банки визначають перелік послуг, які є супутніми до споживчого кредитування, за яких позичальник має оплатити комісію, а саме винагороду за надання дозволів щодо передачу заставного майна, що перебуває у заставі банківської установи в користування іншій особі або якимось інакше розпоряджатися цим майном, комісію за надання довідок про стан заборгованості чи виписок за кредитними договорами, або ж внесення змін до договорів, строк дії яких ще не закінчився, комісійну винагороду за надання дублікатів та ксерокопій документів. Сума комісії визначається вартістю винагороди за кожну послугу на основі інформації, отриманої шляхом моніторингу вартості таких супутніх послуг в інших банках. Крім цього при встановленні такої комісії враховується територіальна ознака, оскільки при цьому враховується платоспроможності позичальника у кожному регіоні країни. Однак саме у цьому й проявляється недобросовісна конкуренція та цінова дискримінація, оскільки за одну й ту ж саму послугу встановлюються різні ціни [52, С.279].

За даними Звіту Антимонопольного комітету України за 2017 рік можемо константувати наступне:

1. Сучасна макроекономічна ситуація, яка безпосередньо впливає на банківську сферу та конкуренцію в ній показує, що у 2017 році поступово відновлюється економіка України: 2.1% зростання ВВП, прискорюється

споживча інфляція (13,7% в 2017 р. проти 12,4% в 2016 р), зростає облікова ставка НБУ та спостерігається низька купівельна спроможність населення.

2. Як наслідок цього можливий перерозподіл споживання на користь монополізованих ринків (комунальні послуги тощо) за рахунок конкурентних ринків (споживчі товари), буде посилена конкурентна боротьба за споживача та утворення додаткового стимулу до нечесних методів конкурентної боротьби.

3. За даними WEF 2017-2018: індекс глобальної конкурентоспроможності – покращився на 4 місця, показник інтенсивності внутрішньої конкуренції – покращився на 30 місць, а показник ефективності антимонопольної політики – покращився на 12 місць.

4. Для уникнення негативних наслідків розповсюдження недобросовісної конкуренції, у тому числі й у банківській сфері потрібно Антимонопольному комітету України припинити зловживання монопольним становищем та антиконкурентних узгоджених дій, сприяти розвитку добросовісної конкуренції, припинити антиконкурентні дії органів влади, знизити або усунути бар'єри входу на ринки, здійснити контроль за концентраціями та узгодженими діями, провести моніторинг державної допомоги та захисти конкуренцію у сфері публічних закупівель, робота органу оскарження.

5. Надані рекомендації ПАТ Ощадбанк щодо договорів з внутрішньо переміщеними особами та ведення рахунків військових пенсіонерів.

Також недобросовісна конкуренція проявляється під час страхування позичальників банків. Так, Антимонопольний комітет України зобов'язує банки проводити прозорий відбір страхових компаній для здійснення страхування позичальників банківських установ під час підписання кредитних договорів. Цьому підтвердженням є те, що кожний банк у п'ятнадцятиденний термін повинен надати повідомлення Антимонопольному комітету України відомості щодо розміщення на вебсайтах банку та уїх відділеннях інформації відносно переліку страхових компаній, які перевірені



банківською установою; переліку чітких вимог банківської установи до страхової компанії та переліку документів і відомостей, які надаються страховиком для проведення його перевірки, а також максимальні терміни, які необхідні банківській установі для перевірки страхової компанії.

До основних вимог банку включаються також вимоги щодо недопущення випадків безпідставних відмов у здійсненні перевірки обраної позичальником страхової компанії на предмет відповідності вимогам банківської установи. У разі відмови, банківська установа зобов'язана надати страховій компанії письмову відповідь відносно причин її виключення з переліку перевірених. Якщо ж дана страхова компанія не відповідає публічним вимогам банку, він повинен надати письмову відповідь з чіткими причинами.

Отже, можемо зробити висновок, що на ринку банківських послугознаки недобросовісної конкуренції можна виявити в рекламній та договірній діяльності, політиці банку щодо встановлення валютних курсів, кредитній політиці банку тощо. До цього ж більшість ознак антиконкурентної поведінки банківських установ можливо виявити саме у договірній діяльності банку з врахуванням їх добросовісної конкуренції, дійсності, узгоджених дій тощо [43].

Забезпечення розвитку конкуренції на ринку банківських послуг дасть можливість вибудувати відповідні відносини на фінансовому ринку, при цьому буде збережений надійний доступ до банківської таємниці та рівність доступу до банківських продуктів усіх споживачів. Реалізація банківською установою власної конкурентної політики стане надійним захистом своїх інтересів банку не тільки з органами державної влади, а й з недобросовісними конкурентами на ринку банківських послуг чи інших учасників фінансового ринку, з якими взаємодіє банк у процесі здійснення своєї діяльності. Основним завданням конкурентної політики банківської установи має стати практики уникнення антиконкурентної поведінки. Для цього спочатку потрібно виявити ознаки антиконкурентної поведінки інших

банків. Для здійснення цієї мети необхідно в першу чергу проаналізувати стан конкуренції на ринку банківських послуг, виявити внутрішніх можливостей банківської установи щодо участі в конкуренції та пріоритетних напрямів господарської діяльності; визначити всіх учасників фінансового ринку та їх мету, встановити можливості банку досягти поставленої мети та виявити ознаки антиконкурентної поведінки. В аспектах виявлення антиконкурентної поведінки банку необхідно визначити ступінь ймовірності її вияву у різноманітних видах банківської діяльності, що надасть змогу встановити пріоритетність напрямів діяльності.

## ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Провівши оцінку етапів становлення та розвитку конкуренції на ринку банківських послуг України, впливу глобалізації на конкуренцію на ринку банківських послуг та особливостей порушень конкурентного законодавства на ринку банківських послуг України можемо зробити наступні висновки:

1. Етапи становлення конкуренції на ринку банківських послуг на думку більшості вчених і дослідників поділяються на такі: перший етап – 1991-1996 рр. (відбувається закладення основ функціонування банківської системи в країні та конкуренції в ній), другий етап – 1997-2001 рр. (створюється та удосконалюється законодавча база для формування конкуренції на ринку банківських послуг України), третій етап – 2002-2008 рр. (супроводжується активним розвитком конкуренції на ринку банківських послуг України), четвертий етап – 2009-2013 рр. (відбувалася трансформація банківської системи України під впливом світової фінансової кризи й відповідно це мало вплив на розвиток конкуренції), п'ятий етап – 2014 р. – по сьогодні (етап реформування вітчизняної банківської системи, що призвело до загострення банківської кризи в країні під впливом внутрішніх факторів).

2. Розвиток конкуренції на ринку банківських послуг в сучасних умовах характеризується такими особливостями: розширення спектра фінансових послуг під впливом посилення конкуренції з боку інших

фінансових організацій, підвищення грамотності клієнтів і технологічних змін, загострення конкуренції на фінансовому ринку в результаті розширення спектру фінансових послуг, зростання витрат на прийняття депозитів обумовлене загостренням конкуренції на фінансово-кредитному ринку, активна автоматизація банківських операцій, насамперед таких, як прийняття внесків, кліринг чеків, виплати наявних засобів і погашення кредитів з метою зменшення операційних витрат та активізація діяльності комерційних банків щодо злиття та створення відділень і холдингових компаній.

3. Досліджуючи вплив глобалізаційних змін на ринок банківських послуг можемо зазначити, що за даними Національного банку в Україні на 01.07.2018 року функціонує 82 банки, 43 з яких з іноземним капіталом. Значний вплив на вітчизняну банківську систему мають банки з іноземним капіталом, особливо таких країн як Російської Федерації (близько 33% становлять статутного капіталу всієї банківської системи), Італії (7%), Кіпру (3%), Угорщини (2%), Австрії (2%), Греції (2%) та Франції (2%). Щодо рівня доларизації кредитів у банківських установах з іноземним капіталом він становить 57% і вищий на 9% у порівнянні з вітчизняними банками. Відносно рівень доларизації депозитів можемо зазначити, що вона діаметрально протилежна і складає у банках з іноземним капіталом 41%, а у вітчизняних банках – 52%.

4. Серед розглянутих банків, які працюють на вітчизняному фінансовому ринку такі банки як ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Укрексімбанк» та АТ «Ощадбанк» визначені Національним банком України як системно важливі, тобто до яких доцільно застосувати додатковий регулювання та нагляд з боку держави для того, щоб зменшити ризики щодо порушення їх стабільності на фінансовому ринку.

5. Оцінка вітчизняної банківської системи та конкуренції на фінансовому ринку протягом 2017 року показала, що в структурі власності всієї системи відбулися суттєві зміни, в основному за рахунок переходу до 100% власності держави такого системно важливою банку як



ПАТ КБ «Приватбанк» відповідно рішення Кабінету міністрів України, основою якого є пропозиції Національного банку України та Ради фінансової стабільності.

б. На ринку банківських послуг України виникати такі порушення конкурентного середовища, як економічна концентрація без наявного дозволу, вчинення недобросовісної конкуренції, участь в антиконкурентних узгоджених діях, обмежувальна дискримінаційна діяльність у сфері надання кредитів суб'єктам підприємницької діяльності та фізичним особам та інші порушення.

### **РОЗДІЛ 3**

## **НАПРЯМКИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ**

### **3.1. Світовий досвід підтримки конкуренції на ринку банківських послуг та напрями його використання в Україні**

Для того, щоб виокремити напрями підтримки конкуренції на ринку банківських послуг в Україні доцільно розглянути світовий досвід та на основі цього адаптувати основні шляхи відносно цього питання. У світі всі підходи відносно оцінки конкуренції на ринку банківських послуг можна розділити на такі групи:

1. Розрахунок загальної кількості банків, показників концентрації та індексу Херфіндаля-Хіршмана, які є основними індикаторами за допомогою яких оцінюється структура ринку. Наведені коефіцієнти дають змогу без визначення моделі поведінки банківських установ на фінансовому ринку, специфіки та спрямованості конкурентних стратегій виміряти реальний розмір ринкової частки.

2. Визначення показників, які основані на розрахунку відношення вартості послуг та їх ціни на ринку, а саме Lernerindex, H-Statistics.

Розрахунок показників вхідних бар'єрів, формальних і неформальних перепон, які стоять на вхід іноземних банків на ринок банківських послуг, обмеження основної діяльності та інші нормативно-правові вимоги, які можуть бути перешкодою для входження на нових банків на фінансовий ринок [46, С. 31-33].

Як свідчить практика розвинутих країн світу розрахунок показників банківської ринкової структури таконкурентності мають здійснюватися на національному рівні, а не на рівні окремих банківських продуктів або банківських установ. Більшість країн світу право, яке регулює конкуренції на ринку банківських послуг залишає без істотних змін та доповнень.

Здійснення контролю за дотриманням такого законодавства здійснюється антимонопольними комітетами таконкурентними відомствами. У деяких випадках центральним органом, який є основним банківським регулятором та контролює конкуренцію на ринку банківських послуг являється міністерство фінансів, центральний банк або інший орган державної влади. На рис. 3.1. розглянемо відповідальні центральні органи, які здійснюють контроль за антимонопольним законодавством та розвиток конкуренції в різних країнах.

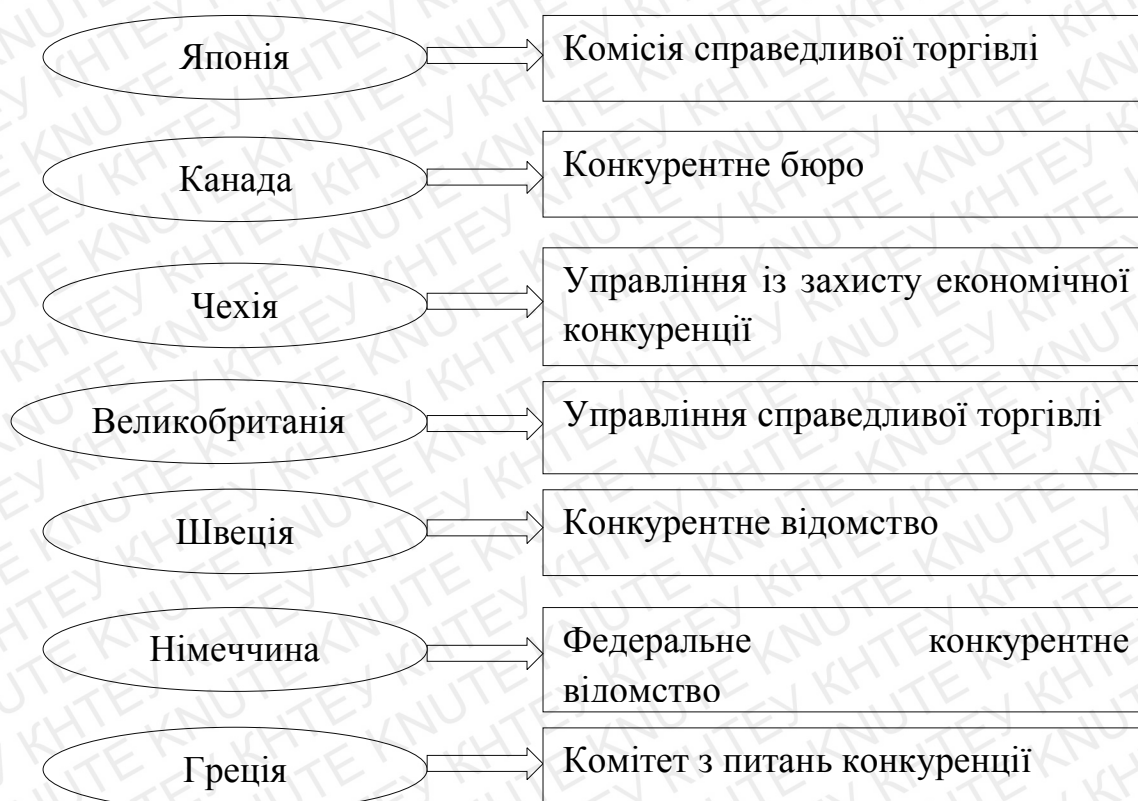


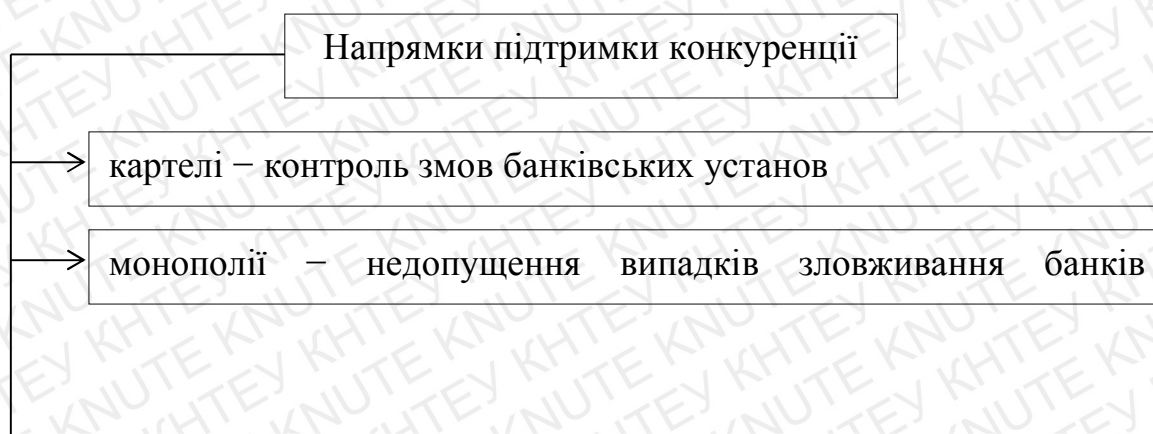


Рис. 3.1. Органи, що здійснюють контроль за конкуренцією на ринку банківських послуг у різних країнах світу \*

\*Джерело: складено автором на основі джерела [46].

Зазначимо, що в більшості країн світу законодавство, яке здійснює регулювання конкуренції на державному ринку повністю поширюється на банківську сферу. У декількох країнах існують певні доповнення та зміни відносно використання зазначених нормативних актів відносно банківських установ, однак здебільшого вони не є суттєвими. Крім цього у більшості державах зростання рівня конкуренції на ринку банківських послуг посідає важливе місце у порівнянні з основним цілями, які спрямовані на підтримку стабільності банківського сектору. Крім регуляторів на державному рівні, конкуренція на ринках банківських послуг у зарубіжних країнах контролюється наднаціональними та міжнародними організаціями, таких як Міжнародна конкурентна мережа, Організація з економічної кооперації та розвитку та Європейське конкурентне відомство [52, С. 279-285].

Можна зробити висновок, що захист конкуренції в країнах світу проводиться на двох рівнях як на державному, так і на міжнародному. Головними напрямками підтримки конкуренції на ринку банківських послуг у Європейському Союзі є наступні (рис. 3.2).





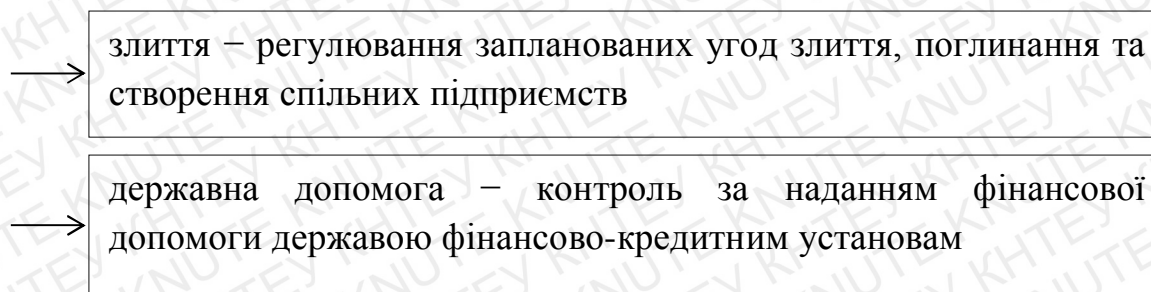


Рис. 3.2. Основні напрямки підтримки конкуренції на ринку банківських послуг у Європейському Союзі\*

\*Джерело: складено автором на основі джерела [52].

Досить цікавим є досвід регулювання конкуренції на ринку банківських послуг в США. Як відомо саме в цій країні діють на жорстокіші конкурентні закони. Основними органами, що беруть безпосередню участь в антимонопольному регулюванні являється Департамент юстиції, а також регулятори банківської сфери такі як: Управління контролера грошового обігу, Федеральна резервна рада, Федеральна корпорація страхування депозитів та Управління нагляду за ощадними установами.

Оцінимо основну специфіку антимонопольного регулювання на ринку банківських послуг в США. Важливе місце в системі контролю конкуренції банківської сфери Сполучених Штатів посідає контроль за процесами поглинання та злиття. Злиття банківських установ може призвести до зниження рівня конкуренції на ринку банківських послуг, у разі можливості суб'єктів даної реорганізації підвищити ціну або знизити рівень якості банківських послуг, скоротити асортимент банківських продуктів в односторонньому порядку [77]. Обґрунтування горизонтальних злиттів відбувається наступним чином:

1. Виокремлення релевантних географічних і товарних ринків.
2. Здійснення розрахунку структурного ефекту шляхом індексу Херфіндаля-Хіршмана. Зазначимо, що під структурним ефектом розглядають ефект від здійснення структурної реорганізації банківських установ, у наведеному випадку – від злиття.

3. Якщо результат від оцінки структурних ефектів покажуть, що таке злиття банківських установ може призвести до загострення конкуренції, доцільно розглянути й інші чинники [45].

Першочерговою ціллю при здійсненні оцінки антиконкурентного впливу злиттів банківських установ є обґрунтування релевантних ринків. Відповідно до законодавства США ринком вважається продукт або група продуктів, а також географія їх вироблення та продажу. Інструментом для формування та визначення меж конкуренції між підприємствами або іншими організаціями є визначення відповідного ринку. Відповідно до цього детермінація відповідного ринку має дуже важливе значення при здійсненні антимонопольної оцінки злиття та поглинань, які безпосередньо пов'язані з потребою визначення банків, які є конкурентами між собою, а також одержання інформації відносно розподілу ринкової влади. Можемо зробити висновок, що під значенням поняття «релевантний ринок» розуміють групу товарів з географічним розташуванням виробництва та продажу, які є взаємозамінними за ціновою категорією, параметром та функціональним призначенням за оцінками клієнтів [77].

Також важливим значенням при впровадженні політики підтримки конкуренції на ринку банківських послуг є конкурентні відомства у різних країнах світу, які є визначення меж ринку банківських продуктів та послуг. Як свідчить обґрунтування сутності ринку, продуктовий ринок складається з двох аспектів: товарного та географічного. Межі географічного ринку часто здійснюють варіювання в залежності від споживачів та банківських продуктів і послуг. Звідси, можемо зазначити, що ринок надання кредитів національним та мультинаціональним корпораціям є глобальним та національним. Тому ринок роздрібних банківських послуг, а саме операцій з рахунками, надання невеликих та середніх за розмірами кредитів тощо, що можуть надаватися малому та середньому бізнесу, а також домогосподарствам являються значно є меншим з географічного аспекту.

Регулювання підтримки та розвитку конкуренції в США переважно здійснює концентруванні на її контролі на ринку банківських послуг роздрібного характеру. Традиційно продуктовий ринок оцінюється як сукупність продуктів і послуг, що надаються комерційним банком. Твердження того, що кожен банківський продукт є окремим ринком збуту було відхилене конкурентними комітетами та судами. При обґрунтуванні товарних меж ринку банківських послуг враховують такі чинники: заміна попиту та пропозиції, а також потенційна конкуренція. В першу чергу визначається заміна попиту, оскільки наведений чинник є основним при детермінації продуктових меж ринку. Відносно заміни пропозиції відзначимо, щовона відіграє менше значення, яке пов'язане з опосередкованим впливом на заміність. До того ж здійснити оцінку можливості заміни пропозиції досить складно, оскільки бракує [75].

Релевантним являється ринок, який оцінюється не більшим, ніж нормативне значення тесту SSNIP (smallbutsignificantand non-transitoryincreaseinprice). Основною ціллю тесту є обґрунтування доцільності банківської установи підвищувати ціни на послуг близько 5-10% на основі оцінки «невеликою, але суттєвого та постійного підвищення ціни» чи тесту на розкриття «гіпотетичного монополіста». У разі незначного підвищення ціни на ринку банківських послуг спостерігається підвищення рівня реалізації іншого банківського товару, що в свою чергу відображає те, що зростання ціни є не вигідним, тому можна зробити висновок, що товари-замінники належать до одного відповідного фінансового ринку. Наведений процес повторюється до тієї межі, за якою буде ідентифікований набір банківських продуктів на визначених територіях, наякому стануть вигідними постійне, але незначне зростання цін. При здійсненні SSNIP тесту оцінюються криві попиту для наборів банківських продуктів, які підвищуються до тих пір, коли еластичність початкової ціни стане низькою.

У практичній діяльності наведене дослідження може реалізуватися через проведення опитувань, звернення до провідних клієнтів банківських



установ, консультацій з професійними асоціаціями на ринку банківських послуг. Основною та важливою для банківських установ являється інформація відносно цін та обсягів реалізації. Однак проведення тесту «гіпотетичного монополіста» на практиці ускладнюється з ряду чинників. Серед таких обмежень потрібно виокремити наступні: нестача ресурсів у розрізі наявності кваліфікованих експертів, що знають методику проведення тесту, і часу для дослідження, дефіцит інформації для здійснення тесту, високий рівень витрат на проведення анкетування та опитування клієнтів, проведення тесту також ускладнюється при зловживання домінуючим становищем на ринку банківських послуг, змови конкурентів відносно ціни або двосторонніх ринків [76].

Так, Департамент юстиції США являється офіційним органом, яке здійснює антимонопольне регулювання, проводить оцінку ринкової концентрації у банківському секторі на базі визначення індексу Херфіндаля-Хіршмана (ННІ). Основними перевагами наведеного показника являється можливість врахування ринкової частки кожної банківської установи й отримання великими за обсягамиустановами підвищеної уваги при проведенні розрахунку. Відповідно до керівних принципів, які здійснюють підтримки конкуренції, значення цього показника в 1000 балів означає, що ринок банківських послуг оцінюється низькою концентрацією, а 1800 – високою. У тому випадку, якщо наведений показник до здійснення злиття й поглинання та після досягнув критичного рівня, це не завжди означає, що зазначена процедура реорганізації може бути заборонена органами, які здійснюють контроль. У такій ситуації здійснюється більш обґрунтований аналіз економічних чинників, серед яких конкуренція та ринкові умови, які можуть скоротити можливий «монопольний» ефект. У тому випадку коли банківська установа після злиття здійснює контроль 35% депозитів на ринку банківських послуг, він стає об'єктом контролю й Федерального резервного управління [75].

На увагу заслуговує досвід провідних країн світу стимулювання розвитку та підтримку конкуренції на базі підтримання банків невеликих за обсягом. Показовим являється механізм проведення схеми інституційного захисту (IPS), з допомогою якого здійснюється компенсації потенційних збитків малими банками та формування моделі взаємної підтримки, які в комплексі формують мережу спеціалізованих фінансових установ. При цьому такі банківські установи не являють єдину юридичну особу. За проведеними оцінками фахівців, у 2018 році приблизно 50% всіх банківських установ, які входять до європейської зони були членами IPS. У цьому аспекті здебільшого невеликі за обсягом банківські установи, контроль за якими здійснюють національні регулятори. Застосування IPS є особливою ознакою ринку банківських послуг Німеччини та Австрії. У даному напрямку можна стверджувати, що механізм ринкового саморегулювання, надасть можливість більш ретельно моніторинг ризиків та здійснювати компенсацію збитки без витрат для моделі гарантування депозитів.

Аналіз специфіки підтримки конкуренції на ринку банківських послуг в розвинутих країнах дає можливість зробити наступні висновки. У деяких країнах впровадження та контроль політики на ринку банківських послуг здійснює антимонопольний орган, що має статус державного. Однак у ряді країн таких як Австрія, Італія, Росія відповідальним за підтримку конкуренції являється банківський регулятор, що є центральним банком. Підтримка конкуренції на ринку банківських послуг займає важливе місце при проведенні політики забезпечення стабільності країн. Серед основних шляхів здійснення конкурентної політики можна виокремити такі: контроль за відсутністю змов та антиконкурентних угод між банківськими установами на ринку, елімінація випадків зловживання домінуючим положенням на ринку банківських послуг, контроль за злиттями та поглинаннями, недопущення концентрації капіталу на ринку банківських послуг, контроль за наданням державної допомоги банкам [45].

Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що ринок банківських послуг України у цілому є конкурентним, при цьому на ньому відбуваються процеси концентрації. Це значною мірою посилює конкуренцію на ринку банківських послуг, стимулює банки до створення більш досконалих та якісних продуктів, що матиме позитивний ефект для споживачів. українське антимонопольне державне регулювання вимагає якнайскорішого реформування. Розглянутий зарубіжний досвід має стати орієнтиром на цьому шляху. Адаптація підходів та інструментів підтримки конкуренції й недопущення монополізації ринку банківських послуг дасть змогу підвищити ефективність антимонопольного регулювання, забезпечення вільних конкурентних умов у банківській системі України.

### **3.2. Перспективи вдосконалення конкурентної політики на ринку банківських послуг України**

Одним з важливих стратегічних шляхів розвитку ринку банківських послуг в Україні є вдосконалення конкурентної політики та впровадження останніх інновацій у роботу банківських установ. Новітнє усвідомлення розвитку ринку банківських послуг має базуватися на визначеній концепції «банк майбутнього». Створення наведеного банку неможливо без впровадження інноваційної стратегії, яка являє собою генеральну лінію щодо поведінки банківської установи відносно її створення і запровадження інновацій у всіх напрямках роботи. Основну роль звичайно ж відіграє інноваційна складова, яка стосується саме продуктової політики банківської установи і полягає в оновленні асортименту банківських продуктів та послуг, створенні нових та використання новітніх технологій при обслуговуванні клієнтів. Це все є напрямками вдосконалення конкурентної політики на ринку банківських послуг [38].

Актуальність запровадження досягнень науки та винаходів в здійсненні організації банківського обслуговування особливо набуває в періоди фінансових криз. Оскільки банківські установи України лише почали



виходити з фінансової кризи, яка склалася в попередні роки, підвищуючи свої показники ліквідності та фінансової стабільності, збільшують фінансування саме інноваційних проектів та для проведення інвестиційної діяльності. Враховуючи це основними напрями діяльності банківських установ на сучасному етапі пов'язані із запровадженням інновацій, через втілення нових банківських продуктів та послуг, зміну бізнес-процесів у кредитних організаціях та організаційної структури банків, удосконалення фінансових технологій та інструментів обслуговування, використання інноваційних каналів збуту та дієвих методів реклами. Інновації у банківському секторі виступають кінцевим результатом здійснення інноваційної діяльності банківської установи, що отримав впровадження у вигляді нового або вдосконаленого продукту чи послуги банків, які запроваджено в їх практичну роботу. Запровадження інновацій у банківському секторі призводить не тільки до якісних змін у діяльності банків, а й вдосконалюють конкурентну політику на ринку банківських послуг та сприяє отриманню банківськими установами значного прибутку.

Тому для збільшення своїх конкурентних переваг банкам потрібно виділяти в системі банківських послуг інноваційні форми обслуговування, що змушує банківські установи вдосконалювати підходи до виокремлення та запровадження нових переваг. Актуальним також стає питання виокремлення нових прогресивних форм співпраці між суб'єктами, які працюють на ринку банківських послуг, яка відтворюватиметься в усвідомленій домовленості обох сторін з умовами утримання вигоди [34].

Оцінка конкурентних переваг на ринку банківських послуг дуже часто являється тимчасовою та неоднорідною, тому для формування удосконаленої конкурентної політики банківським установам доцільно враховувати наступні принципи (рис. 3.3):



дистанційне банківське обслуговування нині доводить економічну та стратегічну доцільність створення банками цілого комплексу конкурентних переваг, передусім за рахунок масштабування та зниження собівартості послуг

Рис. 3.3. Удосконалені принципи формування конкурентних переваг на ринку банківських послуг\*

\*Джерело: складено автором на основі джерела [34].

Здебільшого формування конкурентних переваг на ринку банківських послуг може відбуватися під впливом факторів, що в одних умовах можуть посилювати, а в інших – послаблювати конкурентні переваги банків. Тому при визначенні та оцінці конкурентних переваг дуже важливе значення має системний підхід, що може забезпечити використання важливіших факторів впливу на роботу банків.

Перспективними напрямками вдосконалення конкурентної політики на ринку банківських послуг з врахуваннями інноваційних змін є:

1. Зміна структурної побудови та зовнішнього вигляду банку.
2. Створення багатофункціональної діяльності з поєднанням як традиційних, так і нових інструментів та технологій, наявність системи дистанційного обслуговування клієнтів та самообслуговування, а також телефонних центрів.
3. Комплексне застосування нових технологій інформаційного та комунікаційного характеру для того, щоб проводити електронний та змішаний вид маркетингу.
4. Створення віртуальних технологій банківського та фінансового характеру, а саме можливість управління готівковими розрахунками та укладати договори, а також наявність електронного підпису.

5. Запровадження нових можливостей щодо здійснення внутрішнього контролю та аудиту.
6. Розосередження банківської установи та його організаційне розділення на такі елементи як виробнича частина, відділпоширення банківських послуг та портфельний банк.
7. Здійснення оптимізації банківської мережі шляхом проведення сегментації, а також зміни як у філіях, так й у філіальній мережі.
8. Комплексне застосування нових інформаційних і комунікаційних технологій для того, щоб проводити електронний і змішаний маркетингу, при якому клієнт має змогу самостійно обрати форму обслуговування.
9. Запровадження нових банківських послуг та продуктів з використанням нових технологій та нових моно-, інформаційних та багатофункціональних автоматів самообслуговування.

Значна кількість вітчизняних клієнтів не сприймають банківську установу як фінансового консультанта, тому банки України концентрують свою діяльність на запровадження інновацій, які спрямовані на формування нових потреб та активно використовують зарубіжний досвід у цій сфері. Також характерним для інновацій у банківській системі є те, що вони досить часто утворюються на вимогу корпоративних клієнтів. Зазначимо, що на ринку банківських послуг 60% інноваційних змін для корпоративних клієнтів здійснюються з ініціативи клієнта. Тому основна увага акцентується не лише новизні банківського продукту чи послуги, а його унікальності, підвищенню привабливості та зручності саме для клієнта. З цього можемо зробити висновок, що підтримання конкурентних переваг на ринку банківських послуг, проведення успішної роботи банків та створення банківських продуктів та послуг інноваційного характеру є основними умовами для збільшення конкурентоспроможності банківськими установами та вдосконалення іміджу. Для втілення цих напрямків необхідно запровадити таку стратегію розвитку банківських установ, яка буде базуватися на інноваційних змінах на всіх етапах роботи банку. Інноваційна стратегія у

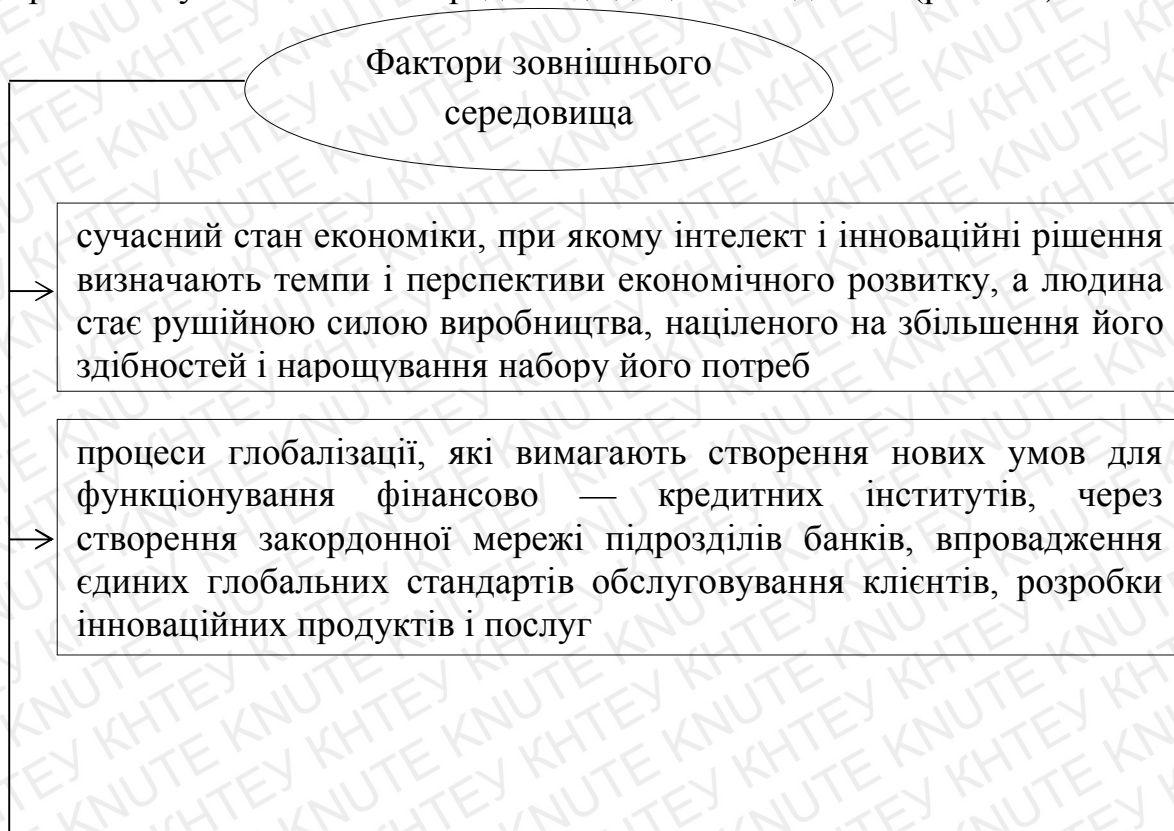


практичній діяльності втілюється у виокремленні видів, напрямів та обсягів інноваційної роботи, яку необхідно втілити банку для того, щоб досягти стратегічних і тактичних завдань в аспекті зміцненні конкурентної позиції на ринку банківських послуг [19].

Як наслідок, саме така інноваційна стратегія буде сприяти зростанню показників діяльності банку, створює додаткові дохідні грошові потоки, що сприяє покращенню конкурентоспроможності банківської установи та максимізує можливості діючих бізнес-напрямів та спонукає до створення нових. Інноваційна стратегія з метою підтримки конкурентних переваг на ринку банківських послуг виконує наступні функції:

1. Формує напрям для утворення конкурентної стратегії банківської установи, при цьому включаючи сфери поза запровадженням інновацій, а саме канали збуту, ринки, технології та клієнтські групи).
2. Здійснює формування склад портфеля інноваційних проектів.
3. Встановлює відповідні методи управління інноваційною діяльністю[34].

При формуванні стратегій інноваційного характеру банківським установам з метою утримання конкурентних переваг доцільно враховувати фактори чинники зовнішнього та внутрішнього середовища. До основних факторів впливу зовнішнього середовища доцільно віднести (рис. 3.4).



- розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та на їх основі формування так званої мережевої економіки, в якій особливого значення набуває сукупне виробництво знань шляхом спільних проєктів, науково-технічних альянсів, формування концепції відкритої інновації
- зміни в регулюванні банківської діяльності і, в цілому, функціонування фінансових ринків, які створюють певні рамки для розгортання інноваційної діяльності банківських організацій

Рис. 3.4. Фактори зовнішнього середовища, які впливають на вдосконалення конкурентних переваг на ринку банківських послуг\*

\*Джерело: складено автором на основі джерела [34].

Щодо стратегії підтримки конкурентних переваг на ринку банківських послуг, яка формуються банківськими установами залежно від внутрішніх можливостей зазначимо, що вона залежить від:

1. Рівень інноваційного потенціалу банківської установи, який оцінюється можливістю генерувати та реалізовувати інноваційні ідеї, застосовуючи для цього наявні ресурси та управлінські можливості банківської установи.
2. Наявність ефективної системи управління ризиками, яка здатна об'єктивно оцінювати і мінімізувати банківські.
3. Стан інноваційної культури, що проявляється у можливості працівників банку до запровадження інновацій у всіх сферах банківського сектору [43].

В залежності від результатів оцінки зовнішніх та внутрішніх факторів банківська установа обирає відповідну стратегії розвитку, успіх від реалізації якої залежить від відповідності загальній місії, стратегії та цілям банківської установи. Враховуючи економічну ситуацію, яка склалася на вітчизняному ринку банківських послуг основним орієнтиром банків із застосуванням інноваційних змін повинен стати механізм по відновленню довіри економічних агентів до банківського сектору, свідчення цього є активний приріст депозитних вкладів. Тому банківські послуги являється досить потужним інструментом як соціального, так і економічного розвитку.

Для підтримання конкурентних переваг банківських установ на ринку банківських послуг доцільно вивести роздрібний банківський бізнес на новий рівень, а саме забезпечити банківську систему довгостроковим фінансовим ресурсом та створити можливості для прискорення оборотності капіталу, а також задовольнити попит населення на більш дорогі товари шляхом кредитування. Однак, перепорою для багатьох банківських установ на наведеному шляху є висока вартість розширення мережі банківського обслуговування, оскільки потрібно забезпечити масові продажі банківських продуктів та послуг при мінімальному рівні загальних витрат. Зростання доступності банківських продуктів є необхідною конкурентною умовою переходу до розвинених фінансових відносин та входження в світовий фінансовий простір. Зазначимо, що доступність банківської послуги чи продукту може розширюватися через збільшення кількості відділень банку.

Ще одним перспективним напрямом підтримки конкурентних переваг на ринку банківських послуг є розширення карткового бізнесу. Доступність такого банківського обслуговування можлива через збільшення мережі центрів самообслуговування, які включатимуть міні-відділення зі банківськими терміналами самообслуговування. Саме вони надають можливість клієнтам банківської установи виконувати широкий спектр банківських операцій самостійно, при цьому не звертаючись до працівників відділень банку, а саме погашати кредити, сплачувати рахунки, поповнювати депозит, вносити готівку на картковий рахунок та здійснювати перекази між картками [59, С. 330-335].

Особливо актуальними пропозиціями для підтримки конкурентних переваг на ринку банківських послуг України є ті, які запроваджуються через використання нових цифрових технологій. Для цього створюються відповідні сайти, оновлені платформи веб та мобайл-банкінгу. При цьому основним напрямком розвитку банків у цьому аспекті є сам клієнт, оскільки саме такі послуги виникають через потреби клієнтів.



В сучасних умовах господарювання інноваційна активність банківських установ, спрямована на запровадження банківських продуктів і послуг, що дозволяють підвищити соціально-економічний розвиток країни, що можливо з допомогою кредитування таких проектів, які можуть принести найбільшу суспільну користь. Саме впровадження соціально-орієнтованих інновацій відкриває для банківських установ унікальні можливості відносно розширення своїх конкурентних позицій на ринку банківських послуг і позитивно впливає на імідж банківських установ. Для цього потрібно детально оцінити потреби клієнтів мікро-, малого та середнього бізнесу, при цьому вдосконалити програму кредитування підприємців на купівлю основних засобів з подальшим оформленням їх у заставу. В рамках наведеної програми для мікро-, малого та середнього бізнесу клієнти можуть купити в кредит не лише нові транспортні засоби, а й обладнання та устаткування, а також основні засоби, що були у застосуванні.

Одним з перспективних шляхів впровадження інноваційних банківських послуг для зростання конкурентоспроможності банківських установ може бути запровадження в практичну роботу банків переліку банківських продуктів та послуг, які спрямовані на залученню фінансових ресурсів з європейських країн. Таке залучення може відбуватися через активізацію роботи вітчизняних банківських установ на європейському міжбанківському ринку. Саме в рамках Стратегічного партнерства з Європейським банком реконструкції та розвитку відбулось затвердження документів, що виокремлюють новий етап розвитку більшості банківських установ України. Стратегічне партнерство з Європейським банком реконструкції та розвитку передбачає запровадження комплексної програми трансформації корпоративного управління, операційної та фінансової діяльності банків. Європейський банк реконструкції та розвитку готовий в інвестувати свої фінансові ресурси в акціонерний капітал деяких банків за рахунок додаткової емісії, при умов досягнення банківською установою основних цілей процесу трансформації, які визначені у Меморандумі [61].

Отже, підтримуючи конкурентні переваги на ринку банківських потрібно в першу чергу розробити сучасну інноваційну стратегію розвитку банку, розширювати бізнес-проектів ц сфері підтримки мікро-, малого та середнього бізнесу, побудувати повноцінний роздрібний ринок та вивести продуктову політику на новий технологічний рівень, привести систему управління ризиками та складання фінансової у відповідності з міжнародними стандартами, а також продовжити роботу з питань ліквідації проблемних активів. Такі напрямки для підтримки конкурентних переваг на ринку банківських послуг окреслюють нові шляхи його розвитку.

### **ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3**

Дослідивши світовий досвід підтримки конкуренції на ринку банківських послуг та напрями його використання в Україні, а також розглянувши перспективи вдосконалення конкурентної політики на цьому ринку можемо зробити такі висновки:

1. Практичний досвід діяльності розвинутих країн світу оцінює конкуренцію на ринку банківських послуг на основі розрахунків загальної кількості банків, показників концентрації та індексу Херфіндаля-Хіршмана, а також визначенні показників, які основані на розрахунку відношення вартості послуг та їх ціни на ринку, а саме Lernerindex, H-Statistics. Розрахунок показників банківської ринкової структури та конкуренції мають здійснюватися на національному рівні, а не на рівні окремих банківських продуктів або банківських установ.

2. Напрямами підтримки конкуренції на ринку банківських послуг у Європейському Союзі є картелі (контроль змов банківських установ), монополії (недопущення випадків зловживання банків), злиття (регулювання запланованих угод злиття, поглинання та створення спільних підприємств) та державна допомога (контроль за наданням фінансової допомоги державою фінансово-кредитним установам).

3. Важливим значенням при впровадженні політики підтримки конкуренції на ринку банківських послуг є конкурентні відомства у різних країнах світу, які є визначення меж ринку банківських продуктів та послуг. Як свідчить обґрунтування сутності ринку, продуктовий ринок складається з двох аспектів: товарного та географічного. Цікавим досвідом провідних країн світу є стимулювання розвитку та підтримку конкуренції на базі підтримання банків невеликих за обсягом. Показовим являється механізм проведення схеми інституційного захисту (IPS), з допомогою якого здійснюється компенсації потенційних збитків малими банками та формування моделі взаємної підтримки, які в комплексі формують мережу спеціалізованих фінансових установ.

5. Оцінка конкурентних переваг на ринку банківських послуг дуже часто являється тимчасовою та неоднорідною, тому для формування удосконаленої конкурентної політики банківським установам доцільно враховувати наступні принципи: конкурентні переваги мають відносний, а не абсолютний характер; конкурентні переваги банку перебувають під впливом значної кількості різнорідних чинників, тому, щоб добитися конкурентної переваги, необхідні комплексні зусилля за різними напрямками; дистанційне банківське обслуговування нині доводить економічну та стратегічну доцільність створення банками цілого комплексу конкурентних переваг, передусім за рахунок масштабування та зниження собівартості послуг.

6. Перспективними напрямками вдосконалення конкурентної політики на ринку банківських послуг з врахуваннями інноваційних змін є: зміна структурної побудови та зовнішнього вигляду банку; створення багатофункціональної діяльності з поєднанням як традиційних, так і нових інструментів та технологій, наявність системи дистанційного обслуговування клієнтів та самообслуговування, а також телефонних центрів; комплексне застосування нових технологій інформаційного та комунікаційного характеру; створення віртуальних технологій банківського та фінансового



характеру; запровадження нових можливостей щодо здійснення внутрішнього контролю та аудиту.

7. Також одним із важливих напрямків підтримки конкуренції на ринку банківських послуг є розосередження банківської установи та його організаційне розділення на такі елементи як виробнича частина, відділ поширення банківських послуг та портфельний банк, здійснення оптимізації банківської мережі шляхом проведення сегментації, а також зміни як у філіях, так й у філіальній мережі, комплексне застосування нових інформаційних і комунікаційних технологій.

## **ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ**

Розглянувши теоретичні засади конкуренції на ринку банківських послуг, дослідивши конкуренцію, яка відбувається на цьому ринку та виокремивши відповідні шляхи стимулювання розвитку конкуренції можемо зробити наступні висновки:

1. Під поняттям «ринок банківських послуг» вчені розглядають особливий сектор, що забезпечує ефективне функціонування економіки будь-якої країни, реалізацію обмінно-розподільчих відносин у сфері купівлі-продажу грошових ресурсів, необхідних для виконання виробничої, фінансової діяльності та створення ціни, попиту і пропозиції на послуги та продукцію банку, а з іншого боку – як сукупність банків, що конкурують між собою та пропонують різноманітну кількість послуг своїм клієнтам, задовольняючи їх потреби.

2. Конкуренція на ринку банківських послуг являє собою суперництво між суб'єктами ринку банківських послуг за досягнення одних і тих самих цілей. Водночас для об'єктивності розкриття економічної сутності досліджуваного явища вважаємо за необхідне у визначенні банківської конкуренції відобразити такі її сутнісні характеристики як те, що банківська конкуренція являється перш за все безперервним і динамічним процесом

суперництва; суперниками банку на ринку банківських послуг виступають не тільки інші банки, але і банківські фінансово-кредитні інститути і не фінансові підприємства. Специфіка банківської діяльності вносить свої особливості безпосередньо в процес банківської конкуренції, що й відрізняє її від класичної конкуренції між товаровиробниками й додатково підтверджує необхідність і важливість її виділення в самостійний напрям в економічній науці.

3. Розвиток конкуренції на ринку банківських послуг в сучасних умовах характеризується такими особливостями: поступове розширення спектра фінансових послуг під впливом посилення конкуренції з боку інших фінансових організацій, підвищення грамотності клієнтів і технологічних змін, загострення конкуренції на фінансово-кредитному ринку в результаті розширення спектру фінансових послуг, зростання витрат на прийняття депозитів обумовлене загостренням конкуренції на фінансово-кредитному ринку, активна автоматизація банківських операцій, насамперед таких, як прийняття внесків, кліринг чеків, виплати наявних засобів і погашення кредитів з метою зменшення операційних витрат та активізація діяльності комерційних банків щодо злиття та створення відділень і холдингових компаній.

4. Досліджуючи вплив глобалізаційних змін на ринок банківських послуг можемо зазначити, що за даними Національного банку в Україні на 01.07.2018 року функціонує 82 банки, 43 з яких з іноземним капіталом. Значний вплив на вітчизняну банківську систему мають банки з іноземним капіталом, особливо таких країн як Російської Федерації (близько 33% становлять статутного капіталу всієї банківської системи), Італії (7%), Кіпру (3%), Угорщини (2%), Австрії (2%), Греції (2%) та Франції (2%). Щодо рівня доларизації кредитів у банківських установах з іноземним капіталом він становить 57% і вищий на 9% у порівнянні з вітчизняними банками. Відносно рівень доларизації депозитів можемо зазначити, що вона

діаметрально протилежна і складає у банках з іноземним капіталом 41%, а у вітчизняних банках – 52%.

5. Серед розгляданих банків, які працюють на вітчизняному фінансовому ринку такі банки як ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Укресімбанк» та АТ «Ощадбанк» визначені Національним банком України як системно важливі, тобто до яких доцільно застосувати додатковий регулювання та нагляд з боку держави для того, щоб зменшити ризики щодо порушення їх стабільності на фінансовому ринку. Оцінка вітчизняної банківської системи та конкуренції на фінансовому ринку протягом 2017 року показала, що в структурі власності всієї системи відбулися суттєві зміни, в основному за рахунок переходу до 100% власності держави такого системно важливою банку як ПАТ КБ «Приватбанк» відповідно рішення Кабінету міністрів України, основою якого є пропозиції Національного банку України та Ради фінансової стабільності.

6. На ринку банківських послуг України виникати такі порушення конкурентного середовища, як економічна концентрація без наявного дозволу, вчинення недобросовісної конкуренції, участь в антиконкурентних узгоджених діях, обмежувальна дискримінаційна діяльність у сфері надання кредитів суб'єктам підприємницької діяльності та фізичним особам та інші порушення.

7. Практичний досвід діяльності розвинутих країн світу оцінює конкуренцію на ринку банківських послуг на основі розрахунків загальної кількості банків, показників концентрації та індексу Херфіндаля-Хіршмана, а також визначенні показників, які основані на розрахунку відношення вартості послуг та їх ціни на ринку, а саме Lernerindex, H-Statistics. Розрахунок показників банківської ринкової структури та конкуренції мають здійснюватися на національному рівні, а не на рівні окремих банківських продуктів або банківських установ. Напрямами підтримки конкуренції на ринку банківських послуг у Європейському Союзі є картелі (контроль змов банківських установ), монополії (недопущення випадків зловживання



банків), злиття (регулювання запланованих угод злиття, поглинання та створення спільних підприємств) та державна допомога (контроль за наданням фінансової допомоги державою фінансово-кредитним установам).

8. Важливим значенням при впровадженні політики підтримки конкуренції на ринку банківських послуг є конкурентні відомства у різних країнах світу, які є визначення меж ринку банківських продуктів та послуг. Як свідчить обґрунтування сутності ринку, продуктовий ринок складається з двох аспектів: товарного та географічного. Цікавим досвідом провідних країн світу є стимулювання розвитку та підтримку конкуренції на базі підтримання банків невеликих за обсягом. Показовим являється механізм проведення схеми інституційного захисту (IPS), з допомогою якого здійснюється компенсації потенційних збитків малими банками та формування моделі взаємної підтримки, які в комплексі формують мережу спеціалізованих фінансових установ.

9. Перспективними напрямками вдосконалення конкурентної політики на ринку банківських послуг такі як:

- а) зміна структурної побудови та зовнішнього вигляду банку;
- б) створення багатофункціональної діяльності з поєднанням як традиційних, так і нових інструментів та технологій, наявність системи дистанційного обслуговування клієнтів та самообслуговування, а також телефонних центрів;
- в) комплексне застосування нових технологій інформаційного та комунікаційного характеру для того, щоб проводити електронний та змішаний вид маркетингу;
- г) створення віртуальних технологій банківського та фінансового характеру, а саме можливість управління готівковими розрахунками та укладати договори, а також наявність електронного підпису;
- д) запровадження нових можливостей щодо здійснення внутрішнього контролю та аудиту;

е) розосередження банківської установи та його організаційне розділення на такі елементи як виробнича частина, відділ поширення банківських послуг та портфельний банк;

є) здійснення оптимізації банківської мережі шляхом проведення сегментації, а також зміни як у філіях, так й у філіальній мережі;

ж) комплексне застосування нових інформаційних і комунікаційних технологій для того, щоб проводити електронний і змішаний маркетингу, при якому клієнт має змогу самостійно обрати форму обслуговування;

з) запровадження нових банківських послуг та продуктів з використанням нових технологій та нових моно-, інформаційних та багатофункціональних автоматів самообслуговування.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

2. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.

3. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 № 3659-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.

4. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 № 236/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр>.

5. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр>.

6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
7. Постанова Національного банку України «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» від 06.08.2014 № 464. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0464500-14>.
8. Постанова Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 07.04.2016 № 242. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0242500-16>.
9. Постанова Національного банку України №136 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 21.12.2017 № 136 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0136500-17>.
10. Постанова Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 № 368. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
11. Рішення Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (овернайт) платіжних систем № 657 від 31 грудня 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=26117625>.
12. Рішення Правління Національного банку України від 10 лютого 2017 року № 76-рш. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=26117625>.
13. Рішення Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем Національного банку України від 29 грудня 2017 року № 444. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/article/62069952?annId=62069953>.



14. Розпорядження Антимонопольного комітету «Про затвердження Методики визначення антимонопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» від 05.03.2002 № 49-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02>.
15. Бутенко О. Становлення банківської системи в Україні. Проблеми капіталізації // Банківська справа. – 2005. – № 6. – С. 20-31.
16. Васюренко О. Організація управління стійким розвитком банківської установи / О. Васюренко, Н. Погореленко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 6. – С. 22-24.
17. Вовк В.Я. Організація системи моніторингу зовнішнього середовища банку / В.Я. Вовк. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://fkd.org.ua/pdf/2011\\_1/24.pdf](http://fkd.org.ua/pdf/2011_1/24.pdf).
18. Гірченко Т. Д. Управління конкурентоспроможністю банківської системи України / Т. Д. Гірченко, А. Я. Кузнецова // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 1(20). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua>.
19. Державне антимонопольне регулювання / В. Д. Лагутін, Ю. І. Боровик, О.В. Вертелева та ін. ; за ред. В.Д. Лагутіна. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 480 с.
20. Дзюблюк О.В. Ринок банківських послуг : теоретичні аспекти організації і стратегія розвитку в Україні / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2006. – № 5–6. – С. 23-35.
21. Диба Л. М. Шляхи підвищення ефективності роботи банківської системи України в умовах євроінтеграційних процесів / Л. М. Диба // Економічний вісник університету. – 2015. – № 24/1. – С. 118–123.
22. Дубовик О.В. Маркетинг у банку: навчальний посібник / Дубовик О.В, Бойко С.М., Вознюк М.А., Гірченко Т.Д.. – 2-ге вид. – К.: Алеута, 2007. – 275 с.

23. Економічна теорія: підручник / В.Д. Лагутін, Ю.М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін. ; за заг. ред.В.Д. Лагутіна. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 608 с.
24. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України : монографія д-ра екон. наук / Г. Т. Карчева, Т. С. Смовженко, В. І. Міщенко та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карчевої.– Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 279 с.
25. Єріс Л.М. оцінювання індикаторів ринкової позиції банків усучасних умовах розвитку фінансового ринку / Л.М. Єріс //Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 191–200.
26. Заруба Ю.О. Конкурентоспроможність комерційного банку /Ю.О. Заруба // Фінанси України. – 2001. – №2. – С. 116-121.
27. Кіреєв О., Заруба Ю. Підвищення конкурентоспроможності банку: стратегічний підхід// Вісник НБУ. – 2003. – № 11. – С. 24-27.
28. Коваленко В.В. Грошово-кредитна політика та її вплив на подолання структурних дисбалансів економіки України / В.В. Коваленко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 12. – С. 445-449.
29. Козьменко С.М. Стратегічний менеджмент банку: навчальний посібник / Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. – Суми: ВТД«Університетська книга», 2003. – 734 с.
30. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки: Монографія / За заг. ред. В. Д. Лагутіна. –К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 308 с.
31. Корецька Н. І. Процес концентрації ринку банківських послуг України: оцінка та стратегієпозиціонування / Н. І. Корецька // Економічний форум. – 2014. – № 1. – С. 196-204.
32. Котлер Ф. Основы маркетинга: Пер. с англ. – Новосибирск: Наука, 1992. – 736 с.
33. Крухмаль О.В. Конкурентоспроможність банку та банківського продукту: фактори впливу та оцінка / О.В. Крухмаль, О.А. Барановська //

Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m.nayka.com.ua>.

34. Кузнецова А. Я., Олефір Є. А. Особливості розвитку банківської системи України в контексті проведення адаптаційних заходів // Вісник «Фінанси України» – 2016 – №6.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fu.minfin.gov.ua>.

35. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика: Навч. посібник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 215 с.

36. Лагутін В.Д. Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття / В.Д.Лагутін, О.О.Бакалінська, О.В.Вертелева та ін.; за заг. ред. В.Д.Лагутіна. – К.:Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 320 с.

37. Лаптев С.М. Банківська діяльність (вітчизняний та зарубіжний досвід) : навч. посіб./ С.М. Лаптев, М.П. Денисенко, В.Г. Кабанов, О. С. Любунь. – К. : Вид-во «Професіонал»,2004. – 320 с.

38. Лютий І.О. Банківський маркетинг : підручн. для студ. вищ. навч. закл. / І.О. Лютий, О.О. Солодка – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 776 с.

39. Лютий І. О. Оцінка інтенсивності конкуренції на ринку банківських продуктів і послуг. Банківський маркетинг / І. О. Лютий // Бібліотека українських підручників. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libfree.com>.

40. Матвієнко П.В. Становлення банківської системи незалежної України // Економіка та держава. – 2007. – № 5. – С. 53-57.

41. Мельниченко О. Питання захисту конкуренції у сфері банківської діяльності / О. Мельниченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua>

42. Мизгулин Д. А. Еще раз к вопросу о конкуренции на рынке банковских услуг /Д. А. Мизгулин // Банковское дело. – 2003. – № 6. – С. 12.



43. Міщенко В. І., Науменкова С. В. Банківська система України: проблеми становлення та розвитку // Вісник «Фінанси України» – 2016 – №5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fu.minfin.gov.ua>.
44. Нікітін А. В. Маркетинг у банку: навч. посіб. / А. В. Нікітін, Г. П. Бортнікова, А. В. Федорченко ; за ред. А. В. Нікітіна. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2009. – С.97.
45. Огляд практики деяких зарубіжних конкурентних відомств (ЄС, окремих країн ЄС, США) щодо визначення ринку та ринкової влади / Антимонопольний комітет України. [Електронний ресурс] – Режим доступу :[http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art\\_id=117104&cat\\_id=112391](http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=117104&cat_id=112391)
46. Орлянский О.О. «Конкуренція на ринку банківських послуг України» // Управління і адміністрування: зб.наук.ст. студ. Ден. Форми / відп.ред. С.І. Бай – К.: Київ нац.. торг. – екон. ун-т, 2018. -500 с. – 482 – 488.
47. Пацера М. Міжнародна банківська конкуренція: погляд науковців / М. Пацера // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 7. – С. 31-33.
48. Подік С.М. Банки і банківська діяльність : навч.-метод. посіб. – К. : Вид-во «ФАДА»,ЛТД, 2006. – 250 с.
49. Пузуревич О. Правові наслідки порушення правил укладення зобов'язань, ігнорування та нехтування забезпечення їх виконання /О. Пазуревич // Юридична газета. – 2006. – №19. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com>.
50. Реверчук С. К., Кльоба Л. Г., Паласевич М.В. Управління і регулювання банківською інвестиційною діяльністю: Наукова монографія / Заред. д.е.н., проф. С. К. Реверчука. – Львів: Тріадаплюс, 2007. – 352 с.
51. Реверчук С. К. Основи теорії економічної конкуренції: Навч. посіб. /С. К. Реверчук, Т. В. Сива, Л. С. Реверчук – К.: Знання, 2007. – 271 с.
52. Савченко Т. Теоретичні аспекти ринку банківських послуг України /Т. Савченко// Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 27–32.

53. Сало І.В. Система управління конкурентоспроможністю банку / І.В. Сало, О.В. Мірошниченко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – С. 279-285.
54. Самойлов Г. О. Банковская конкуренція / Г. О. Самойлов, А. Г. Бачалов. – М.: Экзамен, 2002. – 256 с.
55. Сенищ І.П. Еволюція банківської системи України // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 209-215.
56. Сива Т.В. Конкуренція на ринку банківських послуг // Фінанси України. – 2002. – № 7. – С. 127-132.
57. Смагін В.Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки: монографія. – К.: КНЕУ, 2008. – 232 с.
58. Смит А. Исследование о природе и причинах богатств народов. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
59. Сохань П. Становлення банківської системи України // Банківська справа. – 2006. – № 3. – С. 34-45.
60. Суторміна К. М. Оцінка індикаторів концентрації ринкової структури банківської системи України / К. М. Суторміна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 330-335.
61. Ткачук В.О. Маркетинг у банку : навч. посіб. / В.О. Ткачук. – Тернопіль «ТАЙП», 2010. – 270 с.
62. Трудова М.Є. Інноваційні перспективи розвитку банківської системи України. – Економіка і суспільство. Мукачевський держуніверситет. – 2016. – Вип. 3. – С. – 485-489.
63. Уманців Ю. Конкурентна політика на ринку банківських послуг у контексті глобалізації / Ю. Уманців // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 55–71.
64. Уманців Ю. М. Глобальні фінансові виклики: світовий досвід та українські реалії / Ю. М. Уманців // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 73–85.

65. Уманців Ю.М. Розвиток економічної конкуренції за умов посилення глобалізаційних процесів / Ю. М. Уманців, А. С. Дуцька // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 121(2). – С. 91-98. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv\\_2014\\_121%282%29\\_\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2014_121%282%29__12)
66. Хайек. Конкуренция как процедура открытия // МЭМО. – 1989. – № 12. – С. 6 – 14.
67. Шевцова О., Віхлевщук В. Конкуренція на фінансовому ринку: банківські конкурентні переваги / О. Шевцова, В.Віхлевщук // Економічний простір : збірник наукових праць. – 2009. – № 25. – С. 43 – 48.
68. Шпиг Ф., Волошко І. Аналіз конкурентоспроможності банків України // Економіст. – 2002. – № 12. – С. 56-60.
69. Шульга Н., Сокольська О. Конкурентна позиція банку на ринку платіжних карток // Вісник НБУ. – 2002. – № 3. – С. 50-54.
70. Федулова Л. І. Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки: монографія / Л. Федулова, І. Волощук. – К. :Наук. світ, 2002. – 301 с.
71. Фомін І. Конкурентна позиція банку: детермінанти визначення та методика оцінки // Вісник НБУ. – 2003. – № 4. – С. 8-10.
72. Формування конкурентоспроможності банку : монографія / О. В. Дубовик, А. Я. Кузнецова, Т. Д. Гірченко. – Л.: ЛБІ НБУ, 2005. – 215 с.
73. Юрій С.І., Луцишин О.О. Ринок фінансових послуг як інституційна основа ринкової економіки / С.І. Юрій, О.О.Луцишин // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 48–59.
74. Юхименко Т. В. Сучасні вектори розвитку банківського сектору в Україні та світі / Т. В. Юхименко // Економіка та держава. – 2015. – № 10. – С. 130–133.
75. Ярошенко А. С. Оцінка та регулювання конкуренції в банківській системі України: Автореферат дис. к. е. н. / А. С. Ярошенко. – Суми, 2011. – 24 с.

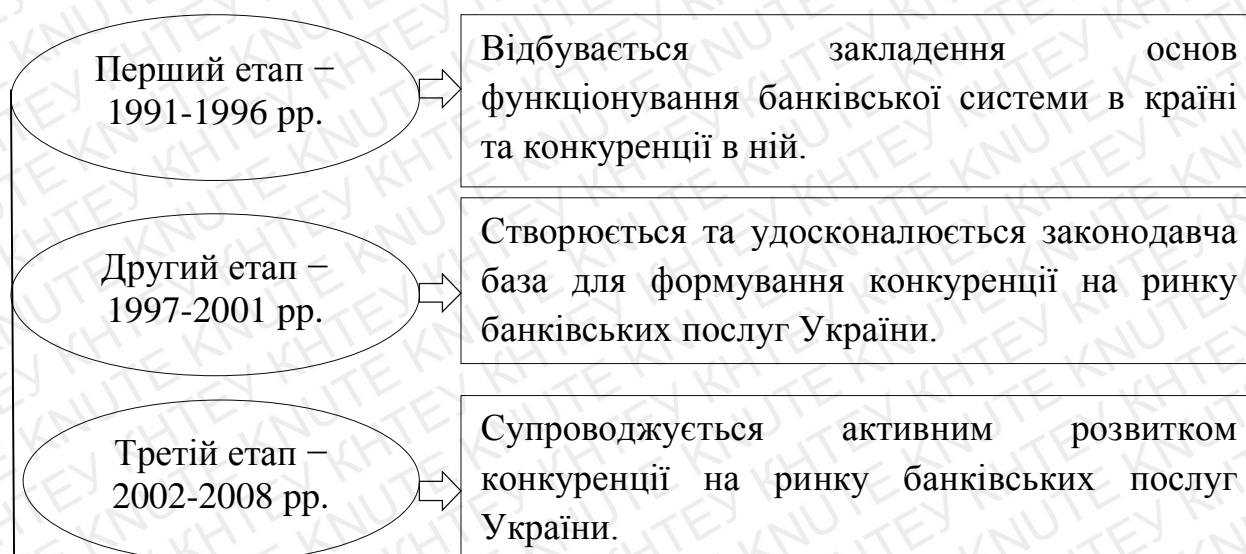


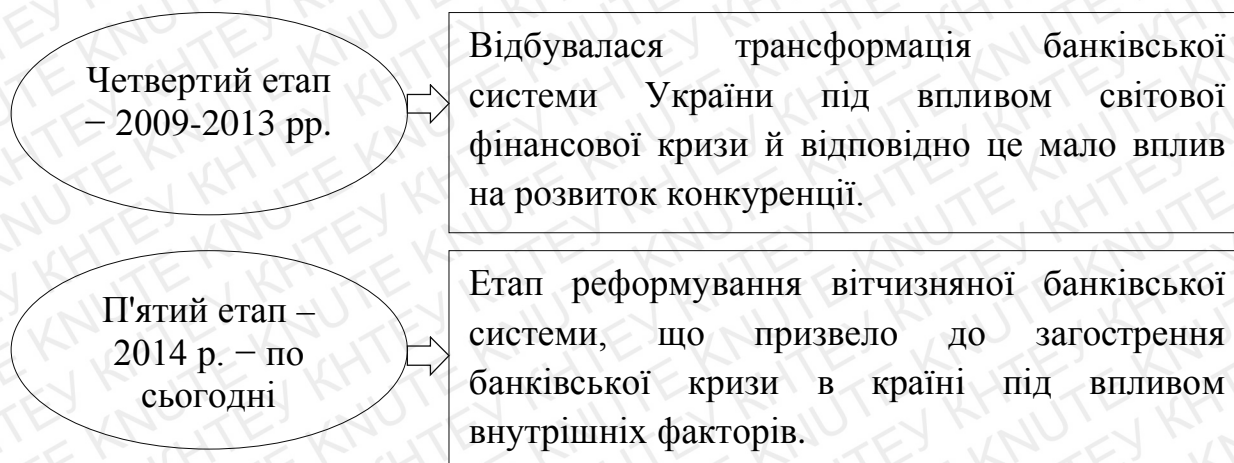
76. BankMergerCompetitiveReview – IntroductionandOverview U.S. DepartmentofJusticeandtheFederalTradecommission. – Regimeofaccess : <http://www.justice.gov/atr/public/guidelines/6472.htm>.
77. Degryse H. CompetitionandRegulationintheBankingSector: A ReviewoftheEmpiricalEvidenceontheSourcesofBankRents / H. Degryse. – Netherlands : DepartmentofFinance, 2007. – 108 p.
78. US HorizontalMergerGuidelines [Electronicresource] / U.S. DepartmentofJusticeandtheFederal Tradecommission. – Regimeofaccess : <http://www.justice.gov/atr/public/guidelines/hmg.pdf>

## ДОДАТКИ

### ДОДАТОК А

Основні етапи розвитку конкуренції на ринку банківських послуг





\*Джерело: побудовано автором на основі [30].

## ДОДАТОК Б

### Особливості розвитку конкуренції на ринку банківських послуг

#### Розвиток конкуренції на ринку банківських послуг

Поступове розширення спектра фінансових послуг під впливом посилення конкуренції з боку інших фінансових організацій, підвищення грамотності клієнтів і технологічних змін. Серед новітніх послуг доцільно виокремити брокерські послуги з купівлі-продажу страхових полісів, участь у діяльності страхових компаній, інвестування засобів у взаємні фонди і брокерські послуги за операціями з цінними паперами, фінансове планування, консультування в галузі оподаткування, фінансове планування для приватних осіб, управління пенсійними програмами, фінансове консультування керівного персоналу підприємств-клієнтів, брокерські послуги за операціями з нерухомістю.

Загострення конкуренції на фінансово-кредитному ринку в результаті розширення спектру фінансових послуг. Окремий комерційний банк, який пропонує кредити приватним особам і підприємствам, плани управління заощадженнями громадян, консультування з фінансових питань, зіштовхується з прямою конкуренцією з боку інших банків, кредитних союзів, брокерських і фінансових компаній, мережі роздрібних магазинів, страхових агентств. Таким чином, знову виникає



Зростання витрат на прийняття депозитів (основного джерела фінансування) обумовлене загостренням конкуренції на фінансово-кредитному ринку. Банки змушені платити відсоток за конкурентними ринковими ставками майже за всі залучені засоби, що змушує знижувати операційні витрати шляхом скорочення штатів і заміни існуючого обладнання новітніми електронними системами обробки даних.



Активна автоматизація банківських операцій, насамперед таких, як прийняття внесків, кліринг чеків, виплати наявних засобів і погашення кредитів з метою зменшення операційних витрат.



Активізація діяльності комерційних банків щодо злиття та створення відділень і холдингових компаній.



\*Джерело: побудовано автором на основі [38].